

2016/1.

Beköszöntő

Közhelynek tűnő megállapítás, hogy a migráció egyidős az emberiséggel, s így nem is beszélhetünk új jelenségről. Ugyanakkor jelenkorunk egyik legnagyobb kihívása a tömeges méretű migráció és annak kezelése. A folyamat kapcsán új szereplők, helyzetek, helyszínek jelentek meg, ez jelenthet lehetőséget, de új kihívást is. A megváltozott környezetben mindinkább szükségessé válik egy hatékony, működő migrációs politika kialakítása.

A folyamatokat elemző írások, tanulmányok, beszámolók és tudósítások száma is meredeken emelkedik, ám a migráció elemzése összetett és bonyolult kérdés, elég, ha arra gondolunk, hogy nincs átfogó elmélet e témában, s a különböző migrációs fogalmak használata sem egységes a szakirodalomban.

Ahogy a migráció kérdése egyre nagyobb figyelmet kap, a tudományos szféra is komoly érdeklődést mutat a téma iránt. Olyan fontos kérdésekre keressük a választ – többek között -, hogy mit tehet az állam a nemzetközi migráció mind erőteljesebb kihívásai megoldására, milyen eszközök a leghatékonyabbak a migráció kezelésében, s milyen érdekek mentén kellene haladnia a bevándorlás-politikának.

Reményeink szerint a 'Migráció és társadalom' szakmai fórum ismét kiváló terepe lesz a migráció iránt érdeklődők népes táborának, s a korábban már említett migrációs kihívások szakmai értékelésének.

Egy folyóirat megújítása/megújulása örömteli esemény és felelősségteljes vállalkozás is egyben. Arra vállalkozunk, hogy a már régóta élő folyóiratunkat új köntösbe öltöztessük, tartalmát frissítsük. Egy olyan fórumot szeretnénk kialakítani, ahol a migrációval kapcsolatos minden tudományág képviseltetné magát, együtt és egymás mellett járulna hozzá egy teljesebb szakmai kép kialakításához.

Folyóiratunk a tudományos kíváncsiság és minőség elve jegyében szerkesztődik, teret engedve azon munkatársainknak, MRTT tagoknak, kutatóknak, akik alkotásaikkal, cikkeikkel szeretnének hozzájárulni a migráció témakörének igényes feldolgozásához.

Crisán Andrea
főszerkesztő

Kovács Gyula
MRTT Migrációs tagozat elnöke

Tartalomjegyzék

Prantner Zoltán: Iszlamista önkéntesek a délszláv háborúban.....	4
Mészáros Diána: Šverc. Informális kereskedelem Magyarország déli határszakaszán ..	20
Lesták Tamás: Egy újabb katonai beavatkozás dilemmái Líbiában	28

Prantner Zoltán: Iszlamista önkéntesek a délszláv háborúban

Kulcsszavak: *Délszláv háború, mudzsahed, Bosznia, al-Kaida, Oszama bin Láden, háborús bűnök, iszlamizmus, fundamentalizmus, terrorizmus*

Jugoszlávia összeomlását követően gyilkos polgárháború robbant ki az államalkotó három nemzet között. A szerbek, a horvátok és a bosnyákok egyidejű harcot vívtak egymás ellen, aminek a brutalitását sokszor az etnikai ellentétek mellett vallási különbségek is növelték.

A bosnyák muszlimok helyzete kezdetben rendkívül kritikusnak számított. Ellenfeleik párhuzamosan támadták őket, az önvédelemhez szükséges felszerelések beszerzését pedig ellehetetlenítették a nemzetközi korlátozások és a földrajzi adottságok. Izetbegović elnök felhívására azonban számos muszlim állam szolidaritást vállalt küzdelmükkel és titokban támogatták hittársaikat a Balkánon. A fegyverek mellett hamarosan muszlim önkéntesek is érkeztek, akik azután mudzsahedként¹ harcoltak a bosnyákok oldalán.

Külföldi hitharcosok megjelenése Boszniában

Bosznia függetlenségének 1992-es deklarálását követően a bosnyák muszlimok kezdettől fogva súlyos csapásokat szenvedtek el ellenfeleiktől. Hiányosan felszerelt fegyveres erejük nem volt felkészülve a háborúra, az ENSZ 1991. szeptember 25-én elfogadott 713-as határozata értelmében pedig fegyverembargó volt érvényben az egykori Jugoszlávia teljes területén. A bosnyák erők a boszniai szerb csapatok és a Jugoszláv Néphadsereg egyidejű általános támadásainak emiatt eleinte nem tudtak hatékonyan ellenállni. Településeik egymás után estek el, ahol nemegyszer etnikai tisztogatást rendeztek ellenfeleik a fegyvertelen lakosság között. Miután egyértelművé vált, hogy a fiatal délszláv állam önvédelmi harcában nem számíthat a nemzetközi közösség hatékony támogatására, Alija Izetbegović bosznia-hercegovinai elnök, a vallási érzületre helyezve a hangsúlyt, globálisan felszólította a muszlim hitharcosokat, hogy utazzanak Boszniába dzsihadot vívni.

Az első külföldi önkéntesek már az 1992-es év közepén megérkeztek Zenicába és Travnikba azzal az eltökélt szándékkal, hogy megvédelmezzék bosnyák hittársaikat a szerb erőktől, akiket megpróbáltatásaik miatt az iszlám hit mártírjainak tartottak. Sokuk komolyan hitt abban, hogy egy újabb szent háború részesei lehetnek, amit a hitetlen keresztények ellen

¹ A mudzsahed („Iszlám katonája”) szót eredetileg a szent háborút (dzsihad) vívó muszlim harcosokra használták. Boszniában emiatt eleinte a muszlim országokból érkezett önkéntesekre alkalmazták. Később a horvát szemtanúk a külföldiekhez csatlakozott helyi bosnyákokra is ezt a kifejezést használták.

vívnak az iszlám vallás megóvása érdekében.² Ideológiai radikalizálódásukra kétség kívül komoly befolyással bírt, hogy számos, az afganisztáni háborút megjárt – afgán, algériai, bahreini, egyiptomi, iráni, jemeni, katari, pakisztáni, török, tunéziai, szaúd-arábiai, szír és szudáni – veterán volt közöttük.³ Boszniai területre főleg humanitárius szervezetek tagjaiként, hamis személyazonosító okmányok birtokában léptek, ahol azután nem regisztrálták magukat a helyi hatóságoknál.⁴ Létszámuk 1992 őszén már 200–300 fő volt Travnik térségében és mintegy 200 Közép-Boszniában, valamint megjelentek Szarajevóban és az ország keleti régióiban is.⁵ A többségében észak-afrikai és közel-keleti származású szunnita hitharcosok eleinte karitatív tevékenységet folytattak. Élelmiszerrel és egyéb alapvető szükségleti cikkekkel látták el a helyi nélkülöző lakosságot, valamint Korán oktatást szerveztek és a fundamentalista iszlámnak megfelelő életvitelt tanították a fiatalabb generációnak. Mindezeknek köszönhetően eleinte nagy megbecsültséget és bizalmat élveztek a civilek körében.⁶

A horvátokkal való ellenségeskedés kirobbanását követően egyre többen kapcsolódtak be közülük a harcokba a bosnyák fegyveres erők oldalán és legalább 1993 decemberéig bizonyíthatóan több hadműveletben vettek részt. Nemzetközi megfigyelők közül többen arról

² Hedges, Chris: Muslims From Afar Joining 'Holy War' in Bosnia. In: *The New York Times*, December 05, 1992. <http://www.nytimes.com/1992/12/05/world/muslims-from-afar-joining-holy-war-in-bosnia.html> – Letöltve: 2015-12-26.

³ Noha az arabok arányukat tekintve kisebbségben voltak a bosnyákok segítségére sietett külföldi önkéntesek között, kétség kívül nekik volt köszönhető annak a szélsőséges ideológiának a megjelenése és elterjedése, aminek hatására társaik radikalizálódtak és elkövették a muszlim erőknek tulajdonított háborús bűntettek többségét.

⁴ A közel-keleti hitharcosok mellett bizonyíthatóan Indonéziából, Örményországból, illetve az európai államokból is érkeztek muszlim önkéntesek, akiknek a pontos száma mind a mai napig találgatások tárgyát képezi. A Boszniai Muszlim Katonai Hírszerzés jelentése szerint a legnagyobb problémát ezzel kapcsolatban az jelentette, hogy a mudzsahedek vezetője nem volt hajlandó pontos adatokkal szolgálni a beosztása alatt szolgálók létszámáról, akiknek a túlnyomó többsége amúgy is álnév alatt élt, mivel származási országuk rendőrsége kereste őket vagy Interpol körözés alatt álltak. (Forest, James J. F. (ed.): *Essentials of Counterterrorism*. ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara, 2015. 58–59. o.; Kohlman, Evan F.: The North African Mujahedin Network of the Western Balkans. In: *Bosnian Security After Dayton: New Perspectives*, Innes, Michael A. (ed.), Routledge, 2006. 98–99. o.)

⁵ Az idegen mudzsahedek összlétszámát a háború ideje alatt 1 000 – 2 000 fő közé becsülték. Melléjük mintegy 3 000 helyi lakos harcolt, akik inkább küzdöttek mudzsahedként, mint a bosnyák reguláris erők tagjaként. Az önkéntes hitharcosok számának behatárolását az illegális beutazás és tartózkodás mellett megnehezítette az állandó fluktuáció is. Különösen a szaúdi önkénteseknél bevett gyakorlatnak számított például, hogy mindössze két–három hónapot töltöttek csak Boszniában, majd hazatértek származási országukba. Emellett a hadműveleti beszámolókból felbukkanó eseti utalások és a külső szemlélődők későbbi visszaemlékezései alapján legfeljebb csak homályos elképzeléseink lehetnek arra vonatkozóan, hogy milyen veszteségeket szenvedtek el a harcok alatt. (Berger, J. M.: *Jihad Joe: Americans Who Go to War in the Name of Islam*. Potomac Books, Inc. Washington, D.C. 2011.)

⁶ Leitner, Richard J. – Leitner, Peter M. (eds.): *Unheeded Warnings: The Lost Reports of the Congressional Task Force on Terrorism and Unconventional Warfare Volume 1: Islamic Terrorism and the West*. Standard Copyright License, Crossbow, 2010. 175. o.

is meg voltak győződve, hogy szoros szálak fűzték őket az 1992. november 19-én megalakult 7. Muszlim Dandárhoz, noha ezt az említett alakulat tagjai később egybehangzóan tagadták.

Tény ugyanakkor, hogy az 1992 végén létrejött 306. Dandárral együttműködve toborzó és kiképző feladatokat láttak el a Poljanice táborban, valamint részt vettek felderítő és aknamentesítő küldetésekben Mehurići környékén. 1993. június közepén azonban a mudzsahedek Súra Tanácsa úgy döntött, hogy nem vesznek részt további katonai hadműveletben mindaddig, amíg nem ismerik el őket különálló alakulatként. Rasim Delić tábornok, a bosnyák hadsereg vezérkari főnöke emiatt 1993. augusztus 13-án elrendelte a III. Hadtest parancsnokságának, hogy az illetékessége alá tartozó területen alakítsa meg számukra az El Mudzahid-nek elkeresztelt különítményt (Katibat al-Mudzsahdeen-t – Mudzsahed Zászlóalj). A parancs értelmében az új alakulat a III. Hadtesttől mindössze logisztikai támogatást kaphatott. Fegyvereket azonban nem adtak át a külföldi önkénteseknek, akiknek emiatt saját felszerelésükkel kellett harcolniuk.

Első kiképzőtáboruk a Bila-völgyben elterülő Mehurići település melletti Poljanice tábor volt. Ahogy bővült a számuk az újabb nemzetközi és hazai önkéntesekkel, úgy hoztak létre újabb bázisokat Zenicában, Arnautiban, Travnikban, Orašacban, Bijelo Bučjében és Ravno Rosztovóban. Az új önkéntesek idővel a hadsereg mellett együtt harcoltak a Muszlim Rendőrséggel, a Krajiska Dandárral Travnikban, albán katonákkal és a koszovói muszlimok alkotta egységekkel, valamint olyan félkatonai csoportokkal, mint a Zöld Légión vagy a Fekete Hattyúk. A kapott segítség és a gyakori együttműködés ellenére azonban nem vált valóra a bosnyák vezérkar előzetes elvárása a külföldi harcosok hatékonyabb ellenőrzésével kapcsolatban, mivel az új alakulat a továbbiakban alapvetően függetlenül tevékenykedett.

A mudzsahedek és a bosnyák hadsereg viszonya

A különböző források rendkívül ellentmondásosan ítélték meg a mudzsahedek harcokban nyújtott teljesítményét és a győzelemhez való hozzájárulásukat. A bosnyák fegyveres erők alacsonyabb rangú tagjai sok esetben pozitívként értékelték jelenlétüket. Lenyűgözte őket az egységükhöz csatlakozott mudzsahedek bátorsága és eltökéltsége, ami jelentős morális támogatást jelentett számukra az ütközetben, és elmondásuk szerint

közrejátszott a lokális győzelem kivívásában.⁷Hasonlóan nyilatkozott egy katonai elemző is, aki meglehetősen jó, ugyanakkor kegyetlenkedésre hajlamos harcosoknak értékelte őket.⁸

A későbbi vizsgálatok során elhangzott beszámolók azonban ezeknél az elfogult véleményeknél jóval árnyaltabb képet festettek az ütközetben nyújtott teljesítményükről. A harctéren például sajátos taktika szerint küzdöttek, ami több alkalommal is felesleges veszteségeket okozott nemcsak nekik, hanem az oldalukon harcoló bosnyák alakulatoknak is.⁹Több alkalommal is előfordult emellett, hogy önkényesen visszavonultak az összecsapásból és anélkül hagyták el harcteret, hogy előtte beszámoltak volna az ottani fejleményekről, illetve az elért eredményekről.¹⁰

A tisztikar mindezeknek köszönhetően több szempontból is komoly fenntartásokkal viszonyult hozzájuk. Bőséges élőerő utánpótlással rendelkeztek, ugyanakkor súlyos hiányt szenvedtek harceszközök tekintetében. Fegyverekre volt emiatt szükségük, nem pedig megbízhatatlan önkéntesekre.¹¹ Az irántuk érzett kételyeket növelte, hogy a háború első hónapjai során Közép-Bosznia felé utazva gyakorlatilag bármiféle probléma nélkül át tudtak haladni a horvát ellenőrzés alatt álló területeken, miközben ugyanitt a bosnyák fegyveres erők tagjait rendszeresen letartóztatták.¹²

Emellett a Közép-Boszniában tevékenykedő muszlim önkéntesek koordinálása több alkalommal is komoly kihívást jelentett. A bosnyák főtiszteket nem igazán nyugözte le a külföldi fegyveres fanatikusok jelenléte, amelyek felett ráadásul csak névleges ellenőrzést gyakorolhattak. A csoportokba szerveződött mudzsahedek ugyanis alapvetően irreguláris egységként tevékenykedtek, akik ragaszkodtak függetlenségükhöz. Ennek szellemében nem voltak hajlandóak alárendelni magukat a bosnyák fegyveres erők parancsnoki hierarchiájának

⁷ Post, Tom – Brandt, Joel: Help from the Holy Warriors. In: *Newsweek*, October 05, 1992. <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/library/misc1/temp13.incl> – Letöltve: 2015-12-26.

⁸ Pyes, Craig – Meyer, Josh – Rempel, William C.: Bosnia Seen as Hospitable Base and Sanctuary for Terrorists. In: *The Los Angeles Times*, October 07, 2001. <http://articles.latimes.com/2001/oct/07/news/mn-54505/2> – Letöltve: 2015-12-19.

⁹ Több szemtanú egybehangzó állítása szerint 1993. szeptember 18-án bekapcsolódtak a Krušica szektorban kirobbant ütközetbe a 17. Dandár oldalán, ahol a következő tíz nap során az ott harcoló bosnyák fegyveres erők tekintélyes vesztségeket szenvedtek a mudzsahedek sajátos harcmodorának köszönhetően. A Bosanska Krajina Hadműveleti Csoport hadműveleti naplója szerint a balsikerű összecsapásokban összesen 15 halottat és 70 sebesültet veszítettek. Ebből 4 halott és 16 sebesült a Mudzsahed különítményhez tartozott. (United Nations: *International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. Prosecutor v. Enver Hadžihasanović & Amir Kubura*. Case No. IT-01-47-T. March 15, 2006.230. o.)

¹⁰ United Nations: *i.m.* 230–231. o.

¹¹ Sadović, Merdijana: Bosnia: The Mujahedin Unmasked. In: *Institute for War & Peace Reporting*, June 20, 2008. <https://iwpr.net/global-voices/bosnia-mujahedin-unmasked> – Letöltve: 2015-12-26.

¹²Post, Tom – Brandt, Joel: Help from the Holy Warriors. In: *Newsweek*, October 05, 1992. <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/library/misc1/temp13.incl> – Letöltve: 2015-12-26.

és fenntartották maguknak a döntés jogát arra vonatkozóan, hogy részt kívánnak-e venni adott katonai hadműveletben vagy sem.¹³

Mindezek mellett szélsőséges vallási és politikai elképzeléseik miatt a mudzsahedek kevésbé voltak tekintettel Bosznia muszlim kormányzatának érdekeire, mint ahogy kevés figyelmet fordítottak a bosnyák fegyveres erők parancsnokaira is.¹⁴ 1992 szeptemberétől több alkalommal rajtaütöttek az ENSZ békefenntartó erőin is, ami a Szarajevóba vezető humanitárius folyosó lezárásával fenyegetett.¹⁵

Mind gyakrabban alkalmazott elrettentő módszereik emellett arra utaltak, hogy legfőbb céljuk a rettegéskeltés. A boszniai horvátok például egyenesen megtestesült ördögöknek tartották őket.¹⁶ A boszniai hadsereg vezérkara ezt azonban nemcsak szükségtelennek, hanem egyenesen elhibázottnak tartotta. Ezt támasztotta alá többek között Stjepan Šiber dandártábornok, a bosnyák hadsereg akkori helyettes parancsnokának véleménye is, aki hibának tartotta, hogy beengedték őket az ország területére. Hangsúlyozta, hogy ők követték el a legtöbb atrocitást, amivel megítélése szerint nemcsak a muszlim lakosság érdekei ellen cselekedtek, hanem egyúttal indokként is szolgáltak a horvátoknak a beavatkozásukra és az általuk elkövetett háborús bűntettekre.¹⁷

Háborús bűnök

Több későbbi visszaemlékezés egyöntetűen megerősítette, hogy a csatában a mudzsahedek „Allah” csatakiáltása látható rémületet keltett a szerbek soraiban. Ennek oka azonban nem kizárólag a jól képzett külföldi harcosok bátor és nemegyszer önfeláldozó harcmodora volt, hanem komoly szerepet játszottak abban a fegyvertelen személyek ellen

¹³ Esed Sipić 1993. május 5-én a III. Hadtestnek küldött jelentésében a 306. Dandár zónájában, de attól függetlenül működő egységeket egyenesen biztonsági kockázati tényezőnek értékelte. A mudzsahedek, akiknek amúgy nem voltak tisztában a pontos státuszával és besorolásával, a 314. Gépesített Dandár katonáival együtt önkényes tettekre ragadtatták magukat, ami csak tovább rontott az amúgy is feszült helyzeten a Horvát Védelmi Tanáccsal. Hasonló tartalmú jelentést küldött Halim Husić is ugyancsak a III. Hadtestnek. Beszámolója végén külön kitért arra, hogy a 306. Dandár körzetébe tartozó Mehurićiben más alakulatok tagjai vannak jelen, akik között tekintélyes számban képviseltetik magukat külföldi arabok. Megjegyezte azt is, hogy alakulata képtelen megfékezni ezeknek a személyeknek az önkényes viselkedését. (United Nations: *i.m.* 206–207.o.)

¹⁴ 1993 októberében például elfogták és több napig fogságban tartották a Poljanice táborban a 17. Dandár egyik katonáját, amiért az alkoholt fogyasztott. A foglyot csak azt követően engedték szabadon, hogy az alakulat parancsnoka a tábor lerohanásával fenyegette meg a mudzsahedeket. (United Nations: *i.m.* 174–175.o.)

¹⁵ Az első támadásra a békefenntartók ellen 1992. szeptember 3-án került sor, amikor egy olasz szállítógépet vállról indítható rakétával lelőttek Szarajevó felett. Öt nappal később egy 2–3 főből álló különítmény az ENSZ egyik felmentő konvojára csapott le, december végén pedig megpróbálták meggyilkolni az ENSZ erők két vezető tábornokát Szarajevóban. (Leitner, Richard J. –Leitner, Peter M.: *i.m.* 176–177.o.)

¹⁶ Shrader, Charles R.: *i.m.* 2003. 51. o.

¹⁷ 7th Bosnian Muslim Brigade, based in Zenica. The international Islamic mercenary force known as the mujahedeem. In: *The Centre for Peace in the Balkans*. <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/library/misc1/temp13.incl> – Letöltve: 2015-12-19.

elkövetett brutális tettek is. A srebrenicai muszlim erők mellett harcoló mudzsahedek ebben a tekintetben különösen hírhedtté váltak szerb polgárok lefejezésével, valamint a szerb többségű települések ellen elkövetett támadásaikkal, ahol a lakosságot bezárták otthonaikba, majd dinamittal felrobbantották az épületet. A barbár atrocitásoknál már csak az számított megdöbbentőbbnek, hogy az elkövetett rémtetteiket meg sem próbálták leplezni, sőt. Háborús cselekedeteiket, amelyeket gyakran arcukat felfedve, büszkén követtek el, rendszeresen dokumentálták, majd közzétették a médiában az ellenséges harci morál rombolására és a civil lakosság elűzésére.¹⁸

A mudzsahedek több alkalommal is a bosnyák hadsereg felelős beosztásban lévő tisztjeinek tudtával és jóváhagyásával követték el tetteiket. A harcok során nemcsak saját, hanem ellenfeleik testi épségére sem voltak tekintettel még azt követően sem, hogy azok megadták magukat. 1993. január 26-án például több bosnyák alakulattal együttműködve hajtottak végre együttes rohamot Dusina ellen, ami után egy szerb civillel és öt horvát hadifogollyal végeztek. Három hónappal később hasonló események zajlottak le Mileticiben, ahol április 24-én újabb négy horvát hadifoglyot öltek meg. A falu többi lakosát a poljanicei táborukba hurcolták el, ahol rövid fogva tartást követően végül mindannyiukat szabadon engedték.¹⁹ Alig hat héttel a történetet követően a mudzsahedek újabb, a korábbiaknál hatványozottabban több áldozatot követelő öntörvényű vérfürdőt rendeztek Maline falu lakosai között.

1993. június 6-án a horvátok számos halálos áldozatot is követelő támadást intéztek Velika Bukovica és Bandol falvak ellen. Feltartóztatásukra két nappal később a 306. Dandár és a 7. Muszlim Dandár, valamint az oldalukon küzdő mudzsahedek offenzívába mentek át a közeli Maline irányába. A település elestét követően a 306. Dandár katonai rendészei bevonultak, hogy megkíméljék a civil lakosságot a további harcoktól és megvédjék őket a mudzsahedektől. Mintegy 200 horvát katonát, illetve helyi lakost gyűjtöttek össze, akiket ötfős rendőri kísérettel gyalogmenetben útnak indítottak Mehurići irányába. A sebesülteket ezalatt teherautóra tették fel, hogy a többiek után tudják küldeni őket. Hirtelen azonban öt mudzsahed jelent meg a faluban, akik a jelenlévő elöljáró egyértelmű utasítását megszegve megkaparintották maguknak a sebesülteket szállító gépjárművet, majd elhajtottak Bikoši irányába. Nem sokkal ezt követően az úton lévő falusiakat katonák egy másik csoportja

¹⁸ Taylor, Scott: Bin Laden's Balkan Connections. In: *The Centre for Peace in the Balkans*, <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=8416> – Letöltve: 2015-12-26.

¹⁹The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: *The Prosecutor of the Tribunal against Enver Hadzihanovic Mehmed Alagic Amir Kubura*. Case No: IT-01-47, Hague July 05, 2001. http://www.icty.org/x/cases/hadzihanovic_kubura/ind/en/had-ii010713e.pdf – Letöltve: 2015-12-28.

tartóztatta fel, amikor Poljanicénél a mudzsahedek táborának közelében haladtak el. A foglyok közül kiválogattak 20 katonaköteles korú horvátot és egy vöröskeresztes karszalagot viselő nőt, akiket magukkal vittek Bikošiba. Útközben találkoztak a sebesültekkel, akikkel együtt érkeztek meg célállomásukra. Nem sokkal ezt követően két fogoly szökést kísérelt meg. Az örök tüzet nyitottak rájuk, majd a többi foglyot vették célba. A lövöldözés végül 23 horvát katona és a vöröskeresztes hölgy életét követelte, legkevesebb öt személy pedig súlyosan megsebesült. A többieknek a zűrzavart kihasználva sikerült a közeli erdőbe menekülnie.²⁰

A bosnyák vezérkar erőfeszítései ellenére még a konfliktus utolsó hónapjai alatt is sor került hadifoglyok ellen elkövetett atrocitásokra. A Csoda Hadművelet alatt például tizenkét szerb katonát ejtettek foglyul, akiket először Livade településre vittek. 1995. július 21-én az egyik mudzsahed két szerb katona levágott fejét vitte a rabok szállására, ahol látványos helyre tette ki azokat. Két nappal később Kamenica hadifogolytáborba vitték át őket, ahol az éjszaka folyamán az egyik őr hidegvérrel lelőtte az egyik rabot. A holttestet ezután lefejezték, a többi foglyot pedig arra kényszerítették, hogy csókolják meg a levágott fejet. Feltételezhető, hogy hasonló sorsra jutott az az 52 szerb katona is, akik a Kesten környéki ütközetben estek hadifogságba. A közös őrizet alá helyezett rabokat mudzsahedek egy fegyveres csoportja erőszakkal a Kamenice hadifogolytáborba hurcolta el, ahol szeptember 11. és december 14. között mindannyian életüket veszítették. Mellettük még legalább egy rab hunyt el a kritikán aluli egészségügyi körülmények, valamint a borzalmas mentális és fizikai bánásmód következtében, ami magában foglalta több más mellett a foglyok rendszeres verését és elektromos árammal való kínzását.²¹ Mindezek után kevéssé csodálható, hogy az általuk szított terror miatt még Közép-Bosznia muszlim lakossága is tartott tőlük és idővel egyre többen szerették volna, ha elhagyják az országot.

A külföldi önkéntesek kapcsolatai a helyi lakossággal

A hadsereg tagjaihoz hasonlóan a civilek is meglehetősen ellentmondásosan ítélték meg a mudzsahedek boszniai működését. Richard Holbrooke, az Egyesült Államok békeközvetítője a Balkánon 2001-ben például egyrésztől egy, az ördöggel kötött egyezmény eredményének értékelte jelenlétüket a Balkánon. Ugyanakkor elismerte azt is, hogy az ENSZ

²⁰ United Nations: *i.m.* 307–316. o.

²¹United Nations: *International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. Prosecutor v. Rasim Delić.* Case No. IT-04-83-T, September 15, 2008.

békefenntartói képtelennek bizonyultak megvédeni a bosnyák lakosságot, így azok megítélése szerint nem élhették volna túl a konfliktust a mudzsahedek segítsége nélkül.²²

Az elismerő megjegyzések mellett jóval több kritikai észrevétel hangzott el az önkéntesek és a helyi lakosság között kialakult konfliktusforrások miatt. A gondok alapvető gyökerei a meggyőződésbeli különbségek voltak. A nemzetközi mudzsahedeket ugyanis alapvetően vallási okok motiválták, amikor idegen földre utaztak harcolni egy eljövendő fundamentalista iszlám köztársaság megteremtéséért. Készek voltak akár életüket is feláldozni az umma (közösség) védelme során, mivel szilárdan meg voltak győződve arról, hogy haláluk esetén a Paradicsomba kerülnek. A helyiek ezzel szemben meglehetősen világias felfogást vallottak a muszlim hitről, amiért eszük ágában sem volt eldobni maguktól az életüket.²³Többségük nyugatias, liberálisabb szellemben nevelkedett és élt. Közismertek voltak arról, hogy mennyire nem tartják be az iszlám vallás előírásait.²⁴Az önkéntesek által hirdetett szalafista doktrína emiatt teljesen idegen volt számukra és küzdelmüket alapvetően nacionalista célok motiválták. A külföldi harcosok jelenléte és tevékenysége emiatt a kezdeti lelkesedés után hamarosan népszerűtlenné vált a bosnyák lakosság jelentős részénél. Sötét arcbőrükkel, hosszú szakállukkal, turbánjukkal vagy sajátos fez fejfedőjükkel, a nyakuk vagy a fejük köré tekert sállal, terepszínű egyenruhájukkal és hosszú fehér köntösükkel, valamint a disznóhús és az alkoholfogyasztás elutasításával a mudzsahedek már önmagukban is szembetűnő jelenségnek számítottak, akik „kilógtak, mint pingvinek a sivatagban.”²⁵Többségük nem is beszélte a bosnyák nyelvet és kizárólag csak arabul tudott kommunikálni. Ennek ellenére, amikor a külföldi mudzsahedek éppen nem a szerbekkel harcoltak, akkor megpróbálták meghonosítani az iszlám hit tálib értelmezését a helyi lakosság körében, különösen az erősségüknek számított Zenica térségében. A nőknek például megparancsolták, hogy fedjék el fejüket, elítélték az alkoholfogyasztást és ragaszkodtak ahhoz, hogy a helyiek is hozzájuk hasonlóan gyakorolják vallásukat. Rendszeresen berontottak emellett alkoholt árusító kávézóba és éttermekbe, ahol nemtetszésüknek adtak

²² Pyes, Craig – Meyer, Josh – Rempel, William C.: Bosnia Seen as Hospitable Base and Sanctuary for Terrorists. In: *The Los Angeles Times*, October 07, 2001. <http://articles.latimes.com/2001/oct/07/news/mn-54505/2> – Letöltve: 2015-12-19.

²³ Merdjanova, Ina: *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*. Oxford University Press, Oxford, 2013. 61. o.

²⁴ A boszniai muszlimok az iszlám világ talán legszabadabb szellemiségű vallási közösségét alkották. Az ortodox szokások betartása helyett például sok alkoholt fogyasztottak, rengeteget dohányoztak, disznóhúst ettek, mellőzték az imádkozást, és kedvelték a szerencsejátékokat. A férfiak borotvált megjelenése és a nők rövid ruházata ugyancsak szembetűnő kontrasztot jelentett a muszlim világ többi országában megszokott mindennapos gyakorlathoz képest.

²⁵ Shrader, Charles R.: *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History, 1992-1994*. Texas A&M University Press, 2003. 52. o.

hangot, ha ott fiatal lányokat találtak általuk illetlennek tartott öltözékben.²⁶Ezzel azonban csak azt érték el, hogy még jobban elidegenítették maguktól a helyi muszlimokat, akik boszniai működésüket az erőszakos iszlám fundamentalizmus európai területre történő beszivárgási kísérletének tartották.²⁷

A számos összetűzés ellenére tetteik és toborzókampányuk bizonyos csoportok számára mégis vonzóak bizonyultak. A bosnyák fegyveres erők legnagyobb bosszúságára számos tagjuk dezertált az egységétől, hogy a magasabb zsold reményével léphessen be hozzájuk. Mellettük Bosznia megszállt területeiről elűzött menekültek, valamint helyi fiatalok egy maroknyi csoportja is csatlakozott a felkínált pénzért, egyenruháért, fegyverekért és katonai kiképzésért cserébe. Ők azután annyira azonosultak mentoraik viselkedésével és megjelenésével, hogy idővel már csak nehezen lehetett őket megkülönböztetni tőlük.

Kapcsolatok az al-Kaidával

Az európai muszlim fiatalok radikalizálódásában kétség kívül komoly szerepet játszottak a mudzsahedek, akik Boszniában harctéri stratégiájuk tökéletesítése mellett iszlamista forradalmárok új generációját tudták életre kelteni.

Közél-keleti beszámolók szerint főleg Szaúd-Arábia finanszírozta az arab világban toborzott önkéntesek boszniai beutaztatását és ottani tevékenységét. A közvetítők egyike az akkor még kevésbé ismert Oszama bin Láden volt, aki önzetlenségéért mintegy hálaként 1993-ban megkapta a boszniai állampolgárságot.²⁸Mellette jelentős volt a Milánóban és Isztambulban működő muszlim szervezetek közreműködése is. Ezt igazolta többek között Esed Sipić tábornok, a 306. Dandár parancsnoka is. 1993. március 16-án kelt jelentésében említést tett arról, hogy alárendeltjei fegyvereket adtak el az alakulat ellenőrzése alá tartozó területen állomásozó muszlim erőknek, amelyeket arab államokból származó személyek finanszíroztak.²⁹

A nemzetközi terrorszervezethez fűződő kapcsolatokat bizonyította az is, hogy a boszniai mudzsahedek első vezetője a szaúdi Abu Abd al-Aziz, ismertebb nevén Barbarossa volt. Az afrikai, kasmíri, fülöp-szigeteki és afgán szent háborúk kipróbált és sokat tapasztalt veteránja már 1992. április végén vagy május elején egy négyfős pesavari delegáció élén összeköttetésbe lépett az egyiptomi Anvár Saban sejjkel Olaszországban, majd közösen

²⁶ United Nations: *i.m.* 116.o.

²⁷ Moghadam, Assaf: *The Globalization of Martyrdom: Al Qaeda, Salafi Jihad, and the Diffusion of Suicide Attacks*. Maryland, John Hopkins University Press, 2011. 128. o.

²⁸ Taylor, Scott: Bin Laden's Balkan Connections. In: *The Centre for Peace in the Balkans*, <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=8416> – Letöltve: 2015-12-26.

²⁹ United Nations: *i.m.* 204. o.

Boszniába utaztak, hogy együtt vizsgálják meg a dzsihádisták beavatkozás feltételeit és lehetőségeit. A látottak annyira tetszettek nekik, hogy felállították első táborukat Zenica mellett, ahova a globális hálózatukon eljuttatott felhívásra heteken belül százával érkeztek az önkéntesek. Utóbbiak bejuttatását Közép-Boszniába a horvátok eleinte visszafogott magatartása mellett megkönnyítette az Iszlám Jótékonyági Bizottság 1992 nyár elején létrehozott zágrábi irodája is. A létesítmény szervezte meg és finanszírozta ugyanis a külföldiek utazását, szükség esetén szállást biztosított nekik, propagandaanyagot készített, valamint humanitárius tevékenységnek álcázva fegyvereket és hadi felszereléseket csempészett Boszniába. Az al-Kaidával való szoros kapcsolatokat bizonyította emellett az Oszama bin Ládén követe és a boszniai mudzsahedek vezetői között 1992 őszen lezajlott zágrábi találkozó is, amelynek eredményeként a terroristavezér beleegyezett kilenc legtapasztaltabb kiképzőjének Boszniába küldésébe.³⁰

A tapasztalt terroristák mellett legalább egy alkalommal maga Oszama bin Ládén is személyesen ellátogatott Boszniába.³¹ Rajtuk kívül számos prominens al-Kaida tag³², illetve több olyan, ekkor még kevésbé ismert aktivista töltött hosszabb-rövidebb időt Boszniában, akiket csak évekkel később tettek közismertté hírhedt cselekedeteik. 1995 szeptemberében például az országba utazott egy egyiptomi segélyszervezet munkatársaként Khalid Sejk Mohamed, a World Trade Center elleni támadás egyik kitervelője.³³ Az al-Kaida középszintű vezetője, aki 1995 novemberében megkapta a boszniai állampolgárságot, önkénteseket toborzott a harcosok között Nyugat-ellenes merényletek végrehajtására, sikerrel. A 2001. szeptember 11-ei támadásokat végrehajtó géprablók közül ketten – Navaf al-Hazmi és Kálid al-Mihdhar – bizonyíthatóan harcoltak a délszláv háborúban, mielőtt beszervezték és kiválasztották volna őket öngyilkos küldetésük kivitelezésére.³⁴ Ugyancsak Boszniában kapott katonai kiképzést és harcolt Nasszer ibn Ali al-Ansi is. A háború lezárását követően közel egy évet maradt még Bosznia-Hercegovinában, mielőtt visszatért volna Jemenbe, ahol idővel az *'Al-Kaida az Arab-félszigeten'* egyik fő ideológusává vált. Ő globális hírnévre 2015

³⁰ Hegghamer, Thomas: *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979*. Cambridge University Press, Cambridge, 2010. 48–49. o.

³¹ Renate Flottau, a Spiegel balkáni tudósítója 1993-ban Szarajevóban találkozott a terrorszervezet vezetőjével az elnöki palotában, amikor egy riport elkészítésére várt Alija Izetbegović elnökkel. (Bin Laden geheim in Österreich. In: *OE24*, Mai 14, 2011. <http://www.oe24.at/welt/Bin-Laden-tot/Bin-Laden-geheim-in-Oesterreich/27779140>– Letöltve: 2015-12-28)

³² Boszniában harcolt és esett el 1992-ben például Oszama bin Ládén unokatestvére, Abu Zubajr al-Madani is. (Romaniuk, Nicholas Scott – Webb, Stuart Tristan (ed.): *Insurgency and Counterinsurgency in Modern War*. CRC Press, 2015.60. o.)

³³ Bosnia: Senior Al-Qaeda figure granted citizenship, says report. In: *Adnkronos International*, January 20, 2009. <http://www1.adnkronos.com/AKI/English/Security/?id=3.0.2928330465>– Letöltve: 2015-12-28.

³⁴ McDermott, Terry: *Perfect Soldiers: The 9/11 Hijackers*. HarperCollins Publishers, New York, 2005. 191–192.o.

januárjában tett szert, amikor terrorszervezete nevében vállalta a felelősséget a nyilvánosság előtt a satirikus Charlie Hebdo lap elleni támadásért.³⁵

Legvégül a mudzsahedek nemzetközi terrorszervezetekkel való összefonódását bizonyították azok a merényletek is, amelyeket közismert terroristák elfogásának megtorlására hajtottak végre. Az egyik legnagyobb visszhangot kiváltott eset ebben a vonatkozásban 1995. október 20-án zajlott le, amikor egy merénylő a horvátországi Rijekában egy rendőrőrs ellen intézett támadást. Az öngyilkos akcióval, amiben legkevesebb 29 személy sebesült meg, a Dzamat al-Iszlamiyya európai szóvivőjének, Abu Talal al-Kaszimi letartóztatását kívánták megbosszulni, akit még szeptember közepén fogott el a horvát rendőrség, majd kiadott az egyiptomi hatóságoknak.³⁶

A mudzsahedek sorsa a délszláv háború után

A háborút lezáró Dayton-i békeszerződés értelmében feloszlatták az El Mudžahid alakulatot, tagjait pedig felszólították a térség elhagyására. Jelentős részük eleget is tett ennek és Afganisztánba, Csecsenföldre vagy Tádzsikisztánba utazott, hogy ott vívja tovább szent háborúját.³⁷Több száz mudzsahed azonban Bosznia területén maradhatott, mivel a bosnyák hatóságok nem törekedtek a megállapodás előírás szerű betartatásához. Ők főleg különféle segély és szociális szervezetek munkatársaiként dolgoztak tovább.³⁸Sokan helyi muszlim nőt vettek feleségül és tekintélyes volt azoknak a száma is, akik a háború alatt mutatott érdemeik elismeréseként megkapták az állampolgárságot.³⁹A helyi közösségekbe beolvadt külföldi hitharcosok közel 30%-áról azonban feltételezték, hogy továbbra is szoros kapcsolatokat ápol a terrorista csoportokkal, amelyek merényleteket terveztek az ország területén lévő nyugati

³⁵ Aboudi, Sami: Al Qaeda claims French attack, derides Paris rally. In: *Reuters*, January 14, 2015. <http://www.reuters.com/article/us-france-shooting-aqap-idUSKBN0KN0VO20150114>– Letöltve: 2015-12-28; Adaki, Oren: AQAP official calls on rival factions in Syria to unite against West. In: *The Long War Journal*, October 01, 2014. http://www.longwarjournal.org/archives/2014/10/aqap_leader_calls_on.php– Letöltve: 2015-12-28.

³⁶ Kohlman, Evan F.: *i.m.* 104. o.

³⁷ Távozásukban kétség kívül komoly szerepet játszott a csalódás, hogy több éves küzdelem árán sem sikerült megteremteni az általuk propagált iszlám államot a Balkánon. Sokan közülük emiatt úgy érezték, hogy becsapták és elárulták őket a hálátlan bosnyákok. (Gammer, Moshe: *Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus: Post-Soviet Disorder*. Central Asian Studies, Routledge, 2007. 159–160. o.)

³⁸ 2001-ben legkevesebb 200 főre becsülték az ország területén élő külföldi mudzsahedek számát. (Pyes, Craig – Meyer, Josh – Rempel, William C.: Bosnia Seen as Hospitable Base and Sanctuary for Terrorists. In: *The Los Angeles Times*, October 07, 2001. <http://articles.latimes.com/2001/oct/07/news/mn-54505/2>– Letöltve: 2015-12-19.)

³⁹ A megítélt állampolgárságok közül a bosnyák hatóságok 2006 szeptemberében 50-et visszavontak. November közepéig további 100 illető igényét utasították el, 250 személy esetében éppen folyamatban volt a felülvizsgálat, 1 500 eljárás pedig addigra már le is zárult. (Morgan, Adrian: Bosnia: Muslims upset by Wahhabi leaders. In: *Spero News*, November 13, 2006. <http://www.speroforum.com/a/6540/Bosnia-Muslims-upset-by-Wahhabi-leaders#.VnVGGh7K8wI> – Letöltve: 2015-12-19.)

érdekeltségek, illetve az ott állomásozó békefenntartó erők ellen. Évekkel később közülük többen csatlakoztak a koszovói UCK harcosaihoz is, amikor összecsapások robbantak ki a szerbek és az albánok között. Az újabb, alapvetően etnikai jellegű konfliktusra ők ugyanis akkor úgy tekintettek, mint egy újabb háborúra a muszlimok és a keresztények között.

Mellettük több ezerre tették azoknak a vallási szélsőségeseknek a számát, akik a háborút követő mintegy fél évtized alatt megfordultak az ország területén. Egyes szakértők a tendenciák láttán arra a következtetésre jutottak, hogy Bosznia a háborút követően az al-Kaida egyik legfontosabb toborzó és logisztikai központja maradt. Beszámolók szerint két hadműveleti bázist is fenntartottak maguknak az ország területén a harcok lezárulta után, amelyek közül az egyiket az algériai Abdelkader Mokhtari (felvett nevén Abu el Maali vagy becenevén a Csendőr) irányította.⁴⁰

Abban, hogy Bosznia a fundamentalisták felvonulási területévé és amolyan biztonságos területévé válhatott, kétség kívül meghatározó szerepe volt annak a támogatásnak, amit Izetbegović kormányának keményvonalas katonai tagjaitól kaptak. Ezek a személyek a hírszerzésnél, a Külügyminisztériumban és az Okmányhivatalokban lévő kapcsolataikat felhasználva hatékony védelmet biztosítottak a vallási szélsőségeseknek, akik ezt kihasználva bizonyíthatóan számos merényletkísérletet készítettek elő és hajtottak végre. A legékezebb példa ebben a vonatkozásban 1997. szeptember 18-án következett be, amikor az al-Kaidához kötődő iszlamista szélsőségesek gépkocsiba rejtett pokolgépet robbantottak fel Mostar horvátok lakta részén.⁴¹ A következő évben egy bosnyák állampolgársággal rendelkező algériai illető robbanóanyagokat próbált csempészni egy egyiptomi terrorista csoportnak, amely egy amerikai katonai létesítmény ellen tervezett támadást Németországban.⁴²

A 2001. szeptember 11-ei merénylet azonban fordulópontot jelentett és felgyorsította a terrorista-ellenes hadműveleteket Boszniában. Washington növekvő nyomása miatt az egykori mudzsahedek jelenléte ekkorra már nemcsak teherré vált, hanem egyenesen szükségessé vált az ellenük való gyors és hatékony hatósági fellépés a külkapcsolatok megóvása érdekében. 2001 októberében emiatt tíz, terrorizmussal gyanúsított mudzsahedet helyeztek őrizetbe Boszniában, akik közül legalább ötven algériaiak voltak. A vád szerint Visokóból akartak

⁴⁰ Taylor, Scott: Bin Laden's Balkan Connections. In: *The Centre for Peace in the Balkans*, <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=8416> – Letöltve: 2015-12-26.

⁴¹ Car bomb injures 50 people in Croatian part of Mostar. In: *Deseret News*, September 19, 2001. <http://www.deseretnews.com/article/583842/Car-bomb-injures-50-people-in-Croatian-part-of-Mostar.html?pg=all> – Letöltve: 2015-12-26.

⁴² Starr, Jill: *Bosnian Model of Al Qaeda Terrorism*. Documentation Center of Republic of SRPSKA for War Crimes Research, Banja Luka, 2002. 70.o.

felszállni kis repülőgépekkel, amelyekkel azután a tuzlai és bratunaci SFOR bázisokba akartak becsapódni.⁴³ 2002 januárjában a bosnyák hatóságok újabb hat algériai személyt tartóztattak le, akiket rövid időn belül kiadtak az Egyesült Államoknak, mivel a gyanú szerint kapcsolatban álltak az al-Kaidával. Mindannyian korábban több-kevesebb időt töltöttek Boszniában és öten közülük valamilyen segélyszervezet munkatársaként tevékenykedett. Az incidens számos kérdést vetett fel többek között azzal kapcsolatban, hogy az ország területén tevékenykedő több mint 120 segélyszervezet milyen szálakkal kapcsolódhat a terrorizmushoz.⁴⁴ 2005-ben újabb kínos precedensre került sor, amikor Horvátországban egy robbantásos merénylet előkészületeire derült fény, amit az elkövetők II. János Pál pápa temetésén akartak végrehajtani. A vizsgálatok később megállapították, hogy a támadást az észak-boszniai Gornja Maočában tervezték meg és onnan származtak a lefoglalt eszközök és robbanóanyagok. Még ugyanebben az évben a bosnyák rendőrség megrohant egy lakást, ahol a gyanú szerint azok a terroristák szállásolták el magukat, akik fel akarták robbantani a szarajevói brit nagykövetséget.⁴⁵

Konklúzió

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy mind a mai napig viták tárgyát képezi a bosnyák oldalon harcoló mudzsahedek pontos száma és a győzelemhez való hozzájárulásuk mértéke. Tény ugyanakkor, hogy a külföldi önkéntesekkel együtt megjelent Európában azok sajátos, fundamentalista iszlám-értelmezése is. Később hiába hagyta el az idegen hitharcosok túlnyomó része Boszniát a háború lezárultát követően, ez a szélsőséges eszmeiség nem tűnt el velük együtt és tovább éreztette hatásait. A hálás szarajevói kormány keményvonalas tagjainak támogatásával tovább virágzottak az al-Kaidával a háború alatt kiépített kapcsolatok még évekkel a béke beköszöntét követően is.

Az ezredforduló után bekövetkezett változások azonban újrapozícionálták Bosznia helyzetét a terrorizmus elleni küzdelemben. Az al-Kaida ellen folytatott háború eredményeként a nemzetközi terrorszervezet tekintélye lehanyatlott és elveszítette hídfőállását a térségben. Biztonságpolitikai szempontból azonban ezzel nem csökkent a veszély, sőt. Az al-Kaida egyik legfőbb riválisa, az Iszlám Állam Bosznia kritikus gazdasági helyzetét és politikai instabilitását kihasználva sikeresen megkaparintotta magának Zavaohri szervezetének

⁴³Lebl, Leslie S.: *Islamism and Security in Bosnia-Herzegovina*. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, United States Army War College Press, May, 2014. 9. o.

⁴⁴ Cerkez-Robinson, Aida: Bosnia Probes Aid Groups. In: *The Centre for Peace in the Balkans*. January 21, 2002. <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=9368> – Letöltve: 2015-12-19.

⁴⁵Lebl, Leslie S.: *i.m.* 9–10. o.

elveszített balkáni pozícióit. Felesleges talán hangsúlyoznunk, hogy ez mekkora veszélyt jelent Európára nézve az elmúlt évek merényleteit elnézve, illetve a megghiúsított kísérletekről szóló beszámolókat olvasva. Az ország frusztrált, fundamentalista gondolatokra fogékony fiataljai közül többen nyíltan sorsközösséget vállalnak szélsőséges hittársaikkal és készek számukra minden segítséget megadni az Európai Unió déli kapujában. Mindez nemcsak regionális, hanem kontinentális szinten teszi szükségessé mielőbbi hatékony megelőző intézkedések foganatosítását, aminek megtervezésében és kivitelezésében Magyarországra – már csak földrajzi közelségéből adódóan is – különösen fontos és lényeges feladatok hárulnak.

Felhasznált irodalom

7th Bosnian Muslim Brigade, based in Zenica. The international Islamic mercenary force known as the mujahedeen. In: *The Centre for Peace in the Balkans*.
<http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/library/misc1/temp13.incl>

Aboudi, Sami: Al Qaeda claims French attack, derides Paris rally. In: *Reuters*, January 14, 2015.
<http://www.reuters.com/article/us-france-shooting-aqap-idUSKBN0KN0VO20150114>

Adaki, Oren: AQAP official calls on rival factions in Syria to unite against West. In: *The Long War Journal*, October 01, 2014. http://www.longwarjournal.org/archives/2014/10/aqap_leader_calls_on.php

Bin Laden geheim in Österreich. In: *OE24*, Mai 14, 2011. <http://www.oe24.at/welt/Bin-Laden-tot/Bin-Laden-geheim-in-Oesterreich/27779140>

Berger, J. M.: *Jihad Joe: Americans Who Go to War in the Name of Islam*. Potomac Books, Inc. Washington, D.C. 2011.

Bosnia: Senior Al-Qaeda figure granted citizenship, says report. In: *Adnkronos International*, January 20, 2009.
<http://www1.adnkronos.com/AKI/English/Security/?id=3.0.2928330465>

Car bomb injures 50 people in Croatian part of Mostar. In: *Deseret News*, September 19, 2001.
<http://www.deseretnews.com/article/583842/Car-bomb-injures-50-people-in-Croatian-part-of-Mostar.html?pg=all>

Cerkez-Robinson, Aida: Bosnia Probes Aid Groups. In: *The Centre for Peace in the Balkans*. January 21, 2002.
<http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=9368>

Forest, James J. F. (ed.): *Essentials of Counterterrorism*. ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara, 2015.

Gammer, Moshe: *Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus: Post-Soviet Disorder*. Central Asian Studies, Routledge, 2007.

Hedges, Chris: Muslims from Afar Joining 'Holy War' in Bosnia. In: *The New York Times*, December 05, 1992. <http://www.nytimes.com/1992/12/05/world/muslims-from-afar-joining-holy-war-in-bosnia.html>

Kohlman, Evan F.: The North African Mujahedin Network of the Western Balkans. In: *Bosnian Security After Dayton: New Perspectives*, Innes, Michael A. (ed.), Routledge, 2006.

Lebl, Leslie S.: *Islamism and Security in Bosnia-Herzegovina*. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, United States Army War College Press, May, 2014.

Leitner, Richard J. –Leitner, Peter M. (eds.): *Unheeded Warnings: The Lost Reports of the Congressional Task Force on Terrorism and Unconventional Warfare Volume 1: Islamic Terrorism and the West*. Standard Copyright License, Crossbow, 2010.

McDermott, Terry: *Perfect Soldiers: The 9/11 Hijackers*. HarperCollins Publishers, New York, 2005.

Merdjanova, Ina: *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*. Oxford University Press, Oxford, 2013.

Moghadam, Assaf: *The Globalization of Martyrdom: Al Qaeda, Salafi Jihad, and the Diffusion of Suicide Attacks*. Maryland, John Hopkins University Press, 2011.

Morgan, Adrian: Bosnia: Muslims upset by Wahhabi leaders. In: *Spero News*, November 13, 2006. <http://www.speroforum.com/a/6540/Bosnia-Muslims-upset-by-Wahhabi-leaders#.VnVGGh7K8wl>

Post, Tom – Brandt, Joel: Help from the Holy Warriors. In: *Newsweek*, October 05, 1992. <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/library/misc1/temp13.incl>

Pyes, Craig – Meyer, Josh – Rempel, William C.: Bosnia Seen as Hospitable Base and Sanctuary for Terrorists. In: *The Los Angeles Times*, October 07, 2001. <http://articles.latimes.com/2001/oct/07/news/mn-54505/2>

Romaniuk, Nicholas Scott – Webb, Stuart Tristan (ed.): *Insurgency and Counterinsurgency in Modern War*. CRC Press, 2015.

Sadović, Merdijana: Bosnia: The Mujahedin Unmasked. In: *Institute for War & Peace Reporting*, June 20, 2008. <https://iwpr.net/global-voices/bosnia-mujahedin-unmasked>

Shrader, Charles R.: *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History, 1992-1994*. Texas A&M University Press, 2003.

Starr, Jill: *Bosnian Model of Al Qaeda Terrorism*. Documentation Center of Republic of SRPSKA for War Crimes Research, Banja Luka, 2002.

Taylor, Scott: Bin Laden's Balkan Connections. In: *The Centre for Peace in the Balkans*, <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=8416>

The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: *The Prosecutor of the Tribunal against Enver Hadzihasanovic Mehmed Alagic Amir Kubura*. Case No: IT-01-47, Hague July 05, 2001. http://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/ind/en/had-ii010713e.pdf

United Nations: *International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. Prosecutor v. Enver Hadžihasanović & Amir Kubura*. Case No. IT-01-47-T. March 15, 2006.

United Nations: *International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. Prosecutor v. Rasim Delić*. Case No. IT-04-83-T, September 15, 2008.

Mészáros Diána: Šverc.⁴⁶ Informális kereskedelem Magyarország déli határszakaszán

Kulcsszavak: *csempészet, embargó, Jugoszlávia, délszláv háború, informális kereskedelem, szerb-magyar határszakasz*

Bevezető

A mikroökonómia egyik alaptétele szerint a gazdasági tranzakciók során a résztvevők a profit maximalizálására és egyben a költségek minimalizálására törekednek. Kutatásom során a törvényszerűség megvalósulási formáit vizsgáltam, a Jugoszláviával (Szerbiával) folytatott informális kereskedelmi tranzakciók elemzésével.

E kereskedelemben kiemelkedő szerepe van a határon túli magyar közösségeknek, egyrészt földrajzi elhelyezkedésükből adódóan, másrészt pedig az általuk birtokolt kulturális tőke (nyelvtudás, kulturális ismeretek, stb.) tekintetében.

A tanulmány az 1990-től 2004-ig - Magyarország európai uniós csatlakozásáig – terjedő időszakot öleli fel. E másfél évtizeden belül két – a csempészet módszereinek elkülönülésében is megmutatózó – időszak kerül ismertetésre. Az első időszakot a kilencvenes években zajló délszláv háborúk és azok gazdasági-társadalmi következményei döntően meghatározták. Ebben az időszakban a leginkább csempészett áruk között olyan, az embargó következtében hiánycikké váló javak domináltak, mint a háztartási cikkek, gázolaj, cigaretta. A csempészés a mindennapi szükségletek kielégítését szolgálta ebben az időszakban. A kilencvenes évek sajátossága továbbá, hogy ezen árucikkek beszerzése nemek szerint is specializálttá vált. A második időszakra a javuló társadalmi-gazdasági körülmények és az árak kiegyenlítődése a jellemző, melynek következtében a költség-haszon mérleg elmozdult, és ezzel együtt a csempészett áruk is megváltoztak. A szigorodó határellenőrzések, és Magyarország európai uniós csatlakozását követően pedig még inkább visszaszorultak illetve rejtetté váltak a csempésztevékenységek.

Munkám során a hiánygazdaság által életre hívott csempészet jellegzetes vonásait szeretném feltárni, továbbá vizsgálni szeretném azt, hogy a politikai-gazdasági átrendeződések ellenére miként maradt fenn az informális cserekereskedelem intézménye. Megvizsgálom továbbá a

⁴⁶ Šverc: A német *schwartz* (fekete) szó „szerbesített” írásmódja és alkalmazása, amely a hétköznapi használatban az illegális, feketekereskedelmi tevékenységekre utal.

tranzakciók gyakoriságát, a csempészek vevőkörét (rotálódó vevőkör, vagy stabil törzsközönség), a szállított áruk jellegét, valamint a csempészet technológiáját.

A csempészet illegális és rejtett jellegéből kifolyólag nem kívánok általános, makroszintű következtetéseket levonni a két ország közötti informális cserekereskedelmi kapcsolatokra vonatkozóan. A következtetéseket az általam megkérdezett, e tevékenységben kompetens interjúalanyok tapasztalataira és a korabeli sajtóból gyűjtött információra alapozom.

Módszertan

A csempésztevékenység megvalósulási formáinak és módszereinek vizsgálata során elsősorban mélyinterjúkat készítettem a szerb-magyar határon csempészőkkel, akiket hólabda módszerrel kutattam fel. Az általuk adott leírás áttekintést nyújt a vizsgált időszakról, köszönhetően az eltérő életkoruknak és az általuk csempészett javak eltérő mivoltának.

Az interjúk egyenként háromnegyed-egy óra hosszúságúak voltak. Nehézségként jegyezhető meg, hogy a csempészet illegális jellegéből fakadóan, két interjúalany vonakodva számolt be tapasztalatairól. A vámszabályokat, statisztikákat illetően kevés adat állt rendelkezésemre. A korabeli sajtó jellemzően az „igazán nagy fogásokról” - főként az ország keleti régiójából – tesz említést. Ezen adatok ugyanakkor kevésbé relevánsak az általam vizsgált kérdések szempontjából, mivel alanyaim kis mennyiségben, vagy a hatóságok hallgatólagos beleegyezésével végezték illegális tevékenységüket.

Embargó és hiánygazdaság (1990 – 1995)

Az egyre éleződő jugoszláv belpolitikai válságra adott válaszként 1991-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa elrendelte a Jugoszláviával szembeni fegyver embargót,⁴⁷ majd röviddel ezt követően, 1991 novemberében⁴⁸ az általános kereskedelmi és olajembargót is. Az egykori Jugoszlávia 1970-es évekbeli gazdasági aranykorát a kilencvenes évek politikai és gazdasági kihívásokkal teli időszaka váltotta fel. A centralizációért küzdő szerb, illetve a föderatív – decentralizált – államberendezkedésért síkra szálló horvátok, bosnyákok, szlovének közötti ellentétek konstans belpolitikai válságot idéztek elő, amelyet a már meglévő – és később

⁴⁷ A Jugoszláviával szembeni gazdasági szankciókra vonatkozóan lásd az ENSZ BT alábbi határozatait: UN SC Resolution 713 (1991) – fegyverembargó. UN SC Resolution 724 (1991) – bizottság felállítása az embargó betartásának ellenőrzésére. UN SC Resolution 757 (1992) – átfogó gazdasági embargó Jugoszláviával szemben. UN SC Resolution 787 (1992) – felhatalmazás a NATO-nak és a WEU-nak a szankciók és az embargó betartására irányuló műveletek megkezdésére. UN SC Resolution 1021 (1995) – a fegyverembargó részleges megszüntetése 1996 márciusától kezdődően. UN SC Resolution 1022 (1995) – a Jugoszláviával szembeni gazdasági szankciók ideiglenes feloldása. UN SC Resolution 1074 (1996) – a Jugoszláviával és a boszniai szerbekkel szembeni gazdasági szankciók feloldása.

⁴⁸Bővebben: http://articles.latimes.com/1991-11-09/news/mn-1055_1_oil-embargo

tovább mélyülő – gazdasági kihívások tovább súlyosbítottak. A titói Jugoszlávia gazdaságpolitikáját a nagy volumenű, és évről évre duzzadó költségvetési hiány jellemezte. Mind a titói és az azt követő központi bankok további pénznyomtatással próbálták mérsékelni a deficitet, mely átlagosan évi 15-25%-os inflációt, majd végül hiperinflációt eredményezett.

Az üzletek polcai hónapokon keresztül üresen álltak, a pékségek és hentesüzletek sorra zártak be, mi több 1993-ra az összes állami tulajdonú benzinkút is bezárt. Ennek következményeként üzemanyaghoz is csak illegális módon, feketepiacokon lehetett hozzájutni.

A hiperinfláció következtében a dinár elértéktelenedett, és sok helyen már fizetőeszközként sem fogadták el, helyette a német márka vált de facto jugoszláv fizetőeszközzé.⁴⁹

E politikai és gazdasági közegben folytatták informális cserekereskedelmi tevékenységeiket interjúalanyaim. Ugyanakkor az ezen időszakban végzett informális tevékenység fogalma, mint azt a későbbiek során tapasztaljuk, némi finomításra szorul, mivel mind a magyar, mind a szerb hatóságok által tolerált, sőt, egyes esetekben hősies, hazafias tettek tartott tevékenységről beszélhetünk.

Első interjúalanyaim 1992 és 1994 között csempészték gázolajat a magyarországi határ menti településekről Szerbiába. Határon túli magyarokként rendelkeztek azzal a nyelvismereti és kulturális tőkével, mellyel előnyt élveztek szerb nemzetiségű honfitársaikkal szemben. Mindegyikük középosztálybeli, állandó munkahellyel rendelkező férfi; vagyis nem feltétlenül helytálló az az általános nézet, mely szerint az informális piachelyeken kizárólag az alacsonyabb társadalmi osztályok jelennek meg. Esetükben a csempészet egy, a politikai és gazdasági közeg által generált, rövid távú túlélési stratégiaként értelmezhető kiegészítő tevékenység: az interjúalanyok egyszerre voltak jelen a formális és informális gazdasági szektorban is. Ugyanakkor, legfőképp a hiperinflációnak köszönhetően, az informális tevékenység lényegesen nagyobb bevételi forrást jelentett, mint az állandó munkahely.⁵⁰ Hosszú távon ugyanakkor az állandó munkahely és a formális gazdaságban való jelenlét volt a jövedelmezőbb mindegyikük számára, ezért fontos volt az ottani jelenlét is.

⁴⁹Az állami szervek és szervezetek dolgozói, illetve a nyugdíjasok továbbra is dinárban kapták meg a fizetéseket illetve nyugdíjikat. A dinár tehát mindvégig hivatalos fizetőeszköz maradt, de az óráról órára csökkenő értéke miatt a lakosság a stabilabb német márkát preferálta.

⁵⁰Interjúalanyaim gyakran felidéztek az infláció mértékét. Egyikük a havi fizetése kapcsán elmondta: „*Ha időben felvettem (a fizetést), akkor 5márka volt, ha késtem vele, akkor már csak 3. Ha nem időben vetted fel a fizetést, másnap már egy csipszet sem vehettél rajta, akkora volt az infláció.*” Ezzel szemben a csempészet lényegesen nagyobb profittal járt. Érzékeltetésképp: interjúalanyaim a Magyarországon literenkénti 1,10 márkáért vásárolt benzint Szerbiában 2,20-2,50 márkáért értékesítették.

A csempészet folyamata – a magas toleranciaküszöbvel rendelkező hatósági ellenőrzéseknek köszönhetően – viszonylag kevés előzetes tervezést és egyéb befektetést igényelt. Meglepő módon magyarországi kapcsolatokra sem volt szükség az ezen időszakban zajló csempészet lebonyolításához. A meglévő kulturális és nyelvismereti tőke viszont annál nagyobb szerepet játszott.

„1992-ben kezdtünk švercerkedni,⁵¹ mi öten. Eleinte csak saját haszonra hordtuk haza, és aránylag keveset. Később egy helyi vállalkozó felesége P.-től megtudta, hogy mi ezt csináljuk, és szólt, hogy kellene a férjének is, nagyobb mennyiségben, hogy a kamionok szállíthassák az árut délre, Szerbiába; nem állhatott le az üzlete. Innentől úgy működött, hogy a vállalat igazgatójának a felesége behozta a pénzt P. munkahelyére... Általában ötezer márkát... Megcsináltunk pár túrát, majd kezdődött előről az egész. Általában kettesével mentünk naponta, kinek mikor volt ideje. Vettünk egy kombit, a tartályát átalakítottuk, meg a kannák is elfértek benne hátul, abból általában 14-et sikerült bepakolni. Néha még az ülések alá is raktunk, meg ahová befért.”

Esetükben a csempészet egy összeszokott, szűk baráti társaságra korlátozódott, a csapat tagjai régi ismerősök, így ismerték egymás erősségeit illetve gyengeségeit. Továbbá fontos tényező volt az egymás iránti bizalom és tisztelet is, melyek legnyilvánvalóbban a profit egyenlő elosztásában nyilvánultak meg, függetlenül attól, hogy ki hány „túrát” tett meg az adott időszakban. A bizalom és a tisztelet ugyanakkor önszabályozó módon működtette a csapatot: hosszú távon mindenkinek előnyösebb volt a csapattagság, és az azzal járó aktív részvétel, mintsem a csapat többi tagjain való „élősködés” és az általa eredményezett esetleges kizárás. A csapat gördülékeny működését tehát egyrészt ezen iratlan, belső etikett szabályozta. E szabályrendszer ugyanakkor nem csak a belső működést szabályozta, de kizárta a további tagok felvételét is.

A lebukás veszélye tulajdonképpen minimális volt, sőt az esetek többségében nyílt csempészetről beszélhetünk. Interjúalanyaim is gyakran felidéztek a hatóságok szemhunyasát az olajcsempészet felett:

„Egyszer az egyik szerb határőr kérdi, hogy mennyit hoztam el (gázolajat). Mondom 380 litert. Erre megveregeti a vállamat, majd azt mondja, bravó, igazi hazafi vagy. A magyar oldalon valamivel szigorúbban vették a dolgokat, ott néha visszaküldtek, de utána gyalog áthoztuk a kannákat... De ez is csak ritkán fordult elő.”

⁵¹Šverc: A német *schwartz* (fekete) szó „szerbesített” írásmódja és alkalmazása, amely a hétköznapi használatban az illegális, feketekereskedelmi tevékenységekre utal.

A szerb hatóságok szemében a csempészet hazafias, hősiességnek számított, amellyel a nemzetközi közösség által kikényszerített embargó szabályait játszották ki az elkövetők, ezzel mellesleg támogatva az egyébként haldokló szerb ipart is.

Švercerek és pilóták

Az olajcsempészet zökkenőmentes lebonyolításához tehát nagymértékben hozzájárultak az elnéző⁵² határellenőrzések is. A csempészet folyamatának e viszonylag gondtalan periódusát egy 1993 januárjában Magyarországon hatályba lépő jogszabály törte meg, amely egy magasabb összegű biztosítási díj⁵³ befizetéséhez kötötte a Szerbiából Magyarországra történő belépés feltételét.

Az új feltételrendszer törést eredményezett az addig gördülékenyen zajló kereskedelemben, mivel az emelkedő költségek felemésztették a profit jelentős hányadát, így pedig, figyelembe véve az idő- és pénzbeli befektetéseket, az informális kereskedelem nagymértékben veszített jövedelmező jellegéből. Ugyanakkor a környezet, amelyben az zajlott, továbbra is a régi maradt, vagyis mindkét oldalon fennmaradt az igény a másik fél árujára, illetve szolgáltatásaira.⁵⁴

Az interjúalanyok részletes beszámolója kiválóan szemlélteti a megváltozott játékszabályokhoz való alkalmazkodás gyorsaságát és a csempészkereskedelem új jellegét.

„Akkor kezdtünk Gyálára⁵⁵ járni, amikor a magyarok bevezették ezt a biztosítást. Ekkor mi már nem mentünk át a határon, hanem ők hozták nekünk. Mi csak elmentünk Gyálára, és megvettük a magyaroktól az üzemanyagot, majd hazahoztuk. Egy idő után rengeteg ember meg autó lett Gyála utcáin, és a helyiek egy régi piacra terelték az embereket, ahol naponta több száz autó is megfordult. Nekünk itt már nem volt semmilyen kockázatunk, mert nem léptük át a határt, de cserébe a haszon is kisebb volt. A dolog meg úgy működött, hogy a magyar benzinkút tulajdonosa fizetett tinédzser fiúknak, hogy hozzák át a teletankolt autókat. A főnök megvette az autókat, a gyerek dolga csak annyi volt, hogy áthajtsa az autót a határon, ott kiszívja a benzint a tartályból, és eladja azt. Egy túraért kb. 500ft-ot kaptak. Ők voltak a pilóták.”

⁵²Interjúalanyaim ugyanakkor megjegyezték, hogy a vám- és pénzügyőrség csak a gázolajcsempészzel szemben gyakorolt toleráns magatartást. A cigaretta- és alkohol csempészzést különösen Magyarország igyekezett szigorú ellenőrzésekkel, büntetőeljárással, szankciókkal visszaszorítani.

⁵³Interjúalanyaim szerint ezen összeg ötven márkának megfelelő pénzüsszeg volt, amely egyszeri belépésre jogosította fel a Szerbiából érkezőket.

⁵⁴Szolgáltatás alatt ez esetben a Magyarország területéről történő gázolaj elszállítást értem.

⁵⁵ Gyála (Djala), Szerbia: határ menti település Észak-Vajdaságban.

A megváltozott feltételrendszer ugyan nem számolta fel a gázolaj-kereskedelmet, de a csempészetből származó profit csökkenéséhez már annál inkább hozzájárult. A csökkenő bevétel ellenére továbbra is jövedelmező tevékenység volt interjúalanyaim számára.

Ahhoz, hogy e tevékenység továbbra is életképes és jövedelmező ág maradhatott, nagyban hozzájárult a hatósági tolerancia, és a folyamatban résztvevők rugalmassága, alkalmazkodó készsége a megváltozott környezethez. A csempészet a délszláv háború végéig megtartotta jövedelmező jellegét.

A háború 1995-ös lezárásával és a gazdasági szankciók fokozatos feloldásával ugyanakkor egy új időszak vette kezdetét a csempészet jellegét illetően. Az új időszakban a gázolaj már nem számított hiánycikknek, és a kiegyenlítő árak mellett megszűnt az olajcsempészet jövedelmező jellege. Ezen túlmenően az egyre szigorodó határellenőrzések és egyéb jogi szabályozások tovább szűkítették a csempésztevékenységek mozgásterét.

Szűkülő mozgástér (1995-2004)

A következő időszak politikai és gazdasági történései nagyfokú változást eredményeztek, mind a csempészett javak, mind pedig a csempészés módszereit illetően. A háború végével és a gazdasági szankciók feloldásával a gázolaj már nem szerepelt a hiánycikkek listáján, ugyanakkor Szerbiát továbbra is súlyos gazdasági nehézségek sújtották. A Milošević-korszak korrupciós ügyletei, az 1999-es NATO bombázások, az etnikai és nemzeti törésvonalak tovább rontottak a kilátástalan gazdasági mutatókon. Szerbia csak a Milošević-korszak végével, 2001-ben kezdett gazdasági liberalizációs reformokba.

Az elhúzódó szerb belpolitikai válsággal párhuzamosan zajlottak Magyarország uniós csatlakozásának előzetes tárgyalásai, a jogharmonizációs folyamatok,⁵⁶ továbbá a Szerbiával közös határszakasz ellenőrzésének megerősítése is. Magyarország európai uniós csatlakozását követő vízumrendszer bevezetése és a fentebb említett körülmények pedig bénítóan hatottak az interjúalanyok csempésztevékenységeire.

A szűkülő mozgástér ugyanakkor nem jelentette azt, hogy az illegális tevékenységek teljes mértékben megszűntek volna. Interjúalanyaim megjegyezték, hogy Magyarország uniós csatlakozását megelőző években az olajcsempészet – a kiegyenlítő árak miatt – már nem tartozott a jövedelmező megélhetési források közé. Ennek ellenére más termékek –pl. élelmiszercikkek vagy magyar nyelvű tankönyvek – Szerbiába történő nagy volumenű

⁵⁶Magyarország EU-s csatlakozásáról bővebben: J. Nagy László: Az európai integráció politikai története. Maxim Könyvkiadó, Szeged. 2002. és: Horváth Zoltán: Handbook on the European Union. HVG-Orac Kiadó, 2007.

behozatala, és az eredetinel magasabb áron történő értékesítése azonban sokak számára biztosított kiegészítő bevételi forrást a rossz gazdasági környezetben.

A szűkülő mozgástér továbbá megkövetelte a részletes és kifinomult előzetes tervezést is. E tervezésben kiemelkedő szerepe volt az útvonal és a közlekedési eszköz megfelelő kiválasztásának, mert a csempészet sikeressége többnyire e tényezők megfelelő összehangolásától függött.

Magyarország európai uniós csatlakozása egy sokkal inkább szabályozott és szigorúbb ellenőrzési rendszer kiépülését vetítette előre a két ország között zajló illegális kereskedelmi folyamatok viszonylatában. A vízumrendszer bevezetése tovább szabályozta e tevékenységeket, mivel korlátozta a Magyarországra történő belépések számát.

E folyamatoknak köszönhetően a csempészet jellege is átalakult: általánosságban elmondható, hogy változott az azt végzők demográfiai háttere, illetve a csempészt termékskála. A folyamat továbbá még alaposabb tervezést követel meg – így a határátkelő illetve a közlekedési eszköz és a csempészet módszerének kiválasztását, és a magyarországi kapcsolati tőke meglétét is.

A kiegyenlítődő árakból adódóan a termékskálát tekintve a 2004. utáni csempészet ugyanakkor már nem a hétköznapi szükségletek kielégítését célozza. A csempésztevékenységek mindenekelőtt olyan termékek beszerzésére irányultak, amelyek csak uniós tagállamokban elérhetők, illetve amelyek szerbiai beszerzése csak adminisztrációs útvesztőkön keresztül lehetséges. E termékek kapcsán az interjúalanyok többször is kiemelték a különböző gyógyászati segédeszközöket (pl. akupunktúrás tűk), gyógyszereket, illetve a Magyarországon használt tankönyveket.⁵⁷

Összegzés

A fentiekben arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a Szerbia és Magyarország közötti illegális cserekereskedelem egyes formáit, a kilencvenes évektől az európai uniós csatlakozást követő időszakig. A csempészet illegális és rejtett jellegéből adódóan nem kívántam általános, makroszintű következtetéseket levonni az általam vizsgált esetek alapján.

A vizsgált időszakot két alegységre bontottam; a csempészt termék/áru, és a csempészetet korlátozni hivatott hatósági ellenőrzések jellege alapján. Az első időszakot nagyban

⁵⁷ A magyar nyelvű tankönyvek beszerzésének különösen nagy volt a jelentősége azon tanárok esetében, akik magyar nyelven oktatták az egyes tantárgyakat. A Milošević-korszakban tiltott volt a magyarországi tankönyvek használata a szerbiai magyar tannyelvű tagozatokban, a későbbiek során pedig módszertani okok miatt részesítették előnyben a magyarországi tankönyveket.

meghatározta a tevékenységet végzők nagyfokú rugalmassága, és az azt lehetővé tevő hatósági engedékenység az olajcsempészettel szemben. A második időszak már a korlátozott lehetőségek és szűkülő mozgásterek időszaka volt. A szigorodó ellenőrzések és az európai uniós csatlakozás bénítóan hatott a korábban virágzó csempészetre, ugyanakkor nem mondható el, hogy teljes mértékben felszámolta volna az illegális kereskedelmet. A második időszakban már nem a létfenntartáshoz szükséges cikkek képezték a csempészet tárgyát, sokkal inkább az olyan hiánycikkek, amelynek a szerb piacon való értékesítése kiegészítő bevételi forrást biztosított. Változott továbbá a hatósági magatartás is: a kilencvenes évek elnéző, a csempészet felett olykor szemet hunyó gyakorlatát a szankcionáló hatósági fellépés váltotta fel, következésképp pedig a csempészet is rejtettebb formákban valósult meg.

Felhasznált irodalom

Andreas, Peter: Criminalizing Consequences of Sanctions: Embargo Busting and its Legacy. In: International Studies Quarterly, 49.szám, 335-360.o.

Czakó, Ágnes, Giczi Johanna, Sik Endre (szerk.) (2010): Piachely, KGST-piac, Emberpiac. ELTE TáTK

Danilović J.: Novi putevi šverca cigareta. In: Politika, 2007. június 19.

Horváth, Zoltán: Handbook on the European Union. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2007

J..Nagy, László: Az európai integráció politikai története. Maxim Könyvkiadó, Szeged. 2002

Konsztantinov, Julian: A múlt újraértelmezése: Kereskedőturizmus a Balkánon (Bulgáriában) In: http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_1.pdf

Ledeneva, Alena: Blat Exchange: Between Gift and Commodity. <http://www.colbud.hu/honesty-trust/ledeneva/pub03.PDF>

Wallace, Claire; Latcheva, Rossalina: Economic Transformation Outside the Law: Corruption, Trust in Public Institutions and the Informal Economy in Treansition Countris of Central and Eastern Europe. In: Europe-Asia Studies, Vol. 58, január 2006, 81-102.

Werner, Holly et al: Unequal Neighbours: Coping with Asymmetries. In: Journal of Ethnic and Migration Studies, 29.szám, 819-834.o.

Lesták Tamás: Egy újabb katonai beavatkozás dilemmái Líbiában

Kulcsszavak: *Líbia, terrorizmus, Iszlám Állam, polgárháború, NATO, katonai beavatkozás, Tripoli, Tobruk, Haftar tábornok, EUNAVFOR MED, Líbiai Hajnal Hadművelet, Derna, Szirte*

A Líbiában lezajlott közelmúltbeli, valamint a jelenleg is zajló események rendkívül komoly aggodalmakat okoznak elsősorban az Európai Unió politikai vezetői számára, mindenképp az utóbbi évek minden korábbit meghaladó mértékű migráns hulláma által keltett társadalmi, gazdasági és biztonsági kihívások okán, másrészt az Iszlám Állam által jelentett egyre súlyosbodó kockázatok miatt. A továbbiakban a rendkívül megosztott líbiai politikai, biztonsági helyzetet kísérel meg bemutatni, kitérve egy esetleges EU vagy NATO vezette katonai intervenció feltételeire és következményeire.

Politikai, biztonsági helyzet Líbiában

A második polgárháború

2016. január 19-én a tunéziai **Tuniszban** – az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elfogadott Rendezési Terv alapján – **működő Elnöki Tanács** (melynek feladata az országot irányító két rivális hatalmi csoportosulás közelítése egy egységkormány megalakítása céljával, ugyanakkor a két kormányon túl további fegyveres – főként törzsi alapon szerveződő – csoportok is részét alkotják) bejelentette, hogy megalakult a térségbeli és az európai államok által régen várt nemzeti egységkormány.⁵⁸ Egyúttal 32 miniszter jelölése is megtörtént. A kormány összetételének azonban mindkét nemzeti parlamentben vannak ellenzői, akik nem írták alá a dokumentumot. 2016. január 25-én a Tobruk székhellyel működő (nemzetközileg is elismert) kormány képviselőinek egy jelentős része megtagadta a dokumentum aláírását, a legfőbb vitapont a dokumentum azon kitétele, miszerint a tuniszi Elnöki Tanács katonai hatalmat kapna abban az esetben, ha nem sikerül megállapodni a fegyveres erők főparancsnokának személyében a ratifikációt követő 20 napon belül. A tobruki kormány e kitévelt mindenképp szeretné eltávolítani a dokumentumból, míg a tripoli székhelyű (iszlamisták által alkotott Általános Nemzeti Kongresszus) kormány ragaszkodik hozzá, mint

⁵⁸ <http://english.alarabiya.net/en/perspective/alarabiya-studies/2014/08/25/Libyan-Dawn-Map-of-allies-and-enemies.html>

a megállapodás egyik nagyon fontos zálogához.⁵⁹ Ezen kívül a védelmi miniszternek jelölt Mahdi al-Barghathi személye is felgyorsította a felek álláspontjának távolodását, tekintve hogy a keleti országrészben hatalommal bíró katonai vezetők közismert kritikusának számít. Az egységkormány megalakítása így továbbra is várat magára. Az új egységkormány hivatalba lépésének pontos időpontjáról és leendő székhelyéről sem született még döntés.

A kormány megalakítása körüli bizonytalanság tökéletesen leképezi az ország jelenlegi megosztottságát, az egymással és a különböző fegyveres, törzsi csoportokkal is harcoló felek együttműködési hajlandóságának hiányát. A 2011-es Moammer Kadhafi fémjelezte rezsim elleni lázadás, majd az ezt követő NATO beavatkozás óta az ország folyamatos polgárháborús állapotban van, még hozzá a Kadhafi erőket legyőző legfőbb fegyveres csoportok, törzsek által ellenőrzött terület megosztottsága, jellemzően kelet-nyugati törésvonal mentén. A jelenleg is tartó konfliktusra a szakértők az ún. **második líbiai polgárháborúként**⁶⁰ hivatkoznak. A két legjelentősebb szemben álló fél (amelyek többé-kevésbé rendelkeznek az államiság kritériumaival) a **Tobruk székhellyel működő Képviselők Tanácsa**, amely 2014-ben demokratikus választásokat követően került hatalomra és a **Tripoliban működő Általános Nemzeti Kongresszus**⁶¹, amelyet a Muszlim Testvériség és egy szélesebb iszlamista koalíció alkot (amely Líbiai Hajnal néven is ismert). E két kormányon kívül még két szervezet, a tuareg harcosokat és csoportokat tömörítő Ghat milícia, valamint a Miszráta környékén működő helyi fegyveres erők alkotta tömb is szerepet játszott a fegyveres összecsapásokban és a jelenlegi rendezési kísérletekben egyaránt.

A jelenlegi megosztottság eredete – a Kadhafi rezsim elleni küzdelem során felszínre került ellentéteken túl – a **2012-es általános választásokra** vezethető vissza. Ezt a választást az Általános Nemzeti Kongresszus iszlamista erői nyerték meg, akik azonban hatalomra kerülésüket követően a csoport centrista, mérsékeltebb erőit kiszorították a kormányból, 2013 júniusában pedig Nouri Abusahmain-t választották meg elnöknek, aki azonban kritikusi szerint visszaélt hatalmával és az ellenzéki érdekeltségű csoportokat elhallgattatta. Ráadásul 2013 decemberében az Általános Nemzeti Kongresszus az iszlám jogrendszer, a sária bevezetésére tett javaslatot, valamint kibővítette a saját, választáson elnyert 18 hónapos eredeti mandátumát 2014 végéig. A feszültség itt már robbanás közeli állapotot eredményezett az ország irányítását maguknak követelő erők között. 2014. február 14-én

⁵⁹ <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/crisiswatch/crisiswatch-database.aspx?CountryIDs={28685262-BE79-473E-B18E-ED22761A0F17}#results>

⁶⁰ <https://www.libyaherald.com/2014/08/04/libyas-new-parliament-meets-in-tobruk/>

⁶¹ <http://www.bbc.com/news/world-africa-28005801>

aztán – a korábban Kadhafi hadseregében szolgáló – Khalifa Hafta tábornok egy puccskísérletben az Általános Nemzeti Kongresszus feloszlatására és egy ügyvivő kormány megalakítására szólított fel, amely átvezeti az országot az új általános választás megtartásáig vezető bizonytalan időszakon. A korábbi választásokon győztes Általános Nemzeti Kongresszus erői természetesen ezt nem fogadták el és megkezdődött a fegyveres harc újabb szakasza. 2014 májusában Hafta tábornok erői egy nagyszabású légi és szárazföldi offenzívát indítottak **Méltóság Hadművelet**⁶² néven a Tripoliban működő Kongresszus és a Bengáziban tevékenykedő valamennyi iszlamista csoport ellen. Ugyanezen év júniusában egy **újabb választásra került sor**, amelyen az iszlamista csoportok vereséget szenvedtek, azonban az eredményt nem fogadták el és a harcok folytatódtak.

A **fegyveres konfliktus teljes eszkalálódására 2014. július 13-án került sor**, amikor az iszlamista erők elindították a **Líbiai Hajnal Hadműveletet**, amely elsősorban a Tripoli Nemzetközi Repülőtér elfoglalását célozta. Augusztusra ezt a cél sikerült is elérni, rendkívül komoly áldozatokkal járó harcok árán, melynek során több helyi milícia is bekapcsolódott a küzdelembe (sokszor több alkalommal is „oldalt” váltva), sok esetben teljesen lehetetlenné téve a harcoló felek azonosítását a külső szemlélő számára. A reptér, mint létfontosságú logisztikai központ sikeres elfoglalását követően az iszlamista erők továbbra sem tekintve magukra kötelező érvényűnek a júniusi választások eredményét, létrehozták az Új Általános Nemzeti Kongresszust és új kormányzó erőként magukat jelölték meg, mint a **Tripoli székhellyel működő**, egész országra kiterjedő hatáskörű Képviselőtanácsot. A **tripoli kormány elnöke Nouri Abusahmain**, miniszterelnöke pedig Omar al-Hasi lett. Az új kormány létrehozásának egyoldalú aktusát követően természetesen a **Hafta tábornokhoz hű erők** és csoportok elhagyták Tripolit, **Tobrukban** állítva fel székhelyüket, Hafta tábornokot pedig a hadsereg főparancsnokának nevezték ki. A tobruki kormány miniszterelnöke Abdullah al-Thani lett (aki azonban azóta lemondásra kényszerült). Újabb egyoldalú és a felek közötti konfliktust tovább élező lépésként a Tripoliban működő és az iszlamisták által irányított Legfelsőbb Bíróság feloszlatta a Képviselőtanácsot, amely döntést azonban a tobruki erők nem fogadták el.

A nagyobb kiterjedésű hadműveletek és a kisebb, helyi, elsősorban egyes városok környékére korlátozódó harcok így tovább folytatódtak, jelentős veszteségeket okozva mindkét fél számára. Katonailag azonban egyik fél sem tudta elérni céljait, csupán kisebb, helyi érdekű győzelmekre került sor, amelyek nem tették lehetővé a másik fél haderejének teljes legyőzését

⁶² <http://iranesabz.se/?p=20277>

vagy egy szűkebb földrajzi területre történő korlátozását. Emiatt a két katonai csoportosulás **2015. január 16-án tűzszünetet** kötött, amely technikailag jelenleg is érvényben van. Jelenleg tehát **két működő kormány tevékenykedik Líbiában**, a Miszrátában és Tripoliban jelen lévő iszlamista erők által alkotott kormány **Tripoliban, amelyet azonban nem ismernek el** külföldön; valamint a Haftar tábornok erői által támogatott, **Tobrukban székelő kormány, amelyet a nemzetközi közösség elismer**, mint legitim líbiai kormányt.

Látható tehát, hogy a két kormány politikai és katonai szembenállása teljesen megbénította az országot, a fegyveres összecsapások nagyon komoly károkat okoztak az ország elektromos, közlekedési infrastruktúrájában, valamint a létfontosságú jövedelmet jelentő olajszektorban egyaránt. Becslések szerint a napi olajkitermelés mértéke közel 90%-kal csökkent a Kadhafi korszak utolsó időszakához viszonyítva. **A lakosság jelentős része (közel egyharmada) hagyta el az országot**, elsősorban Európa és a szomszédos Tunézia irányába, emellett jelentős az országhatárokon belüli migráció is.

Az Iszlám Állam Líbiában

A fentiekben felvázolt törzsi, területi megosztottságon kívül egy harmadik bizonytalansági tényező is jelen van Líbiában, még hozzá egyre növekvő erővel. Ez pedig az Iszlám Állam.

A terrorszervezet hivatalosan az **Iraki és Levantei Iszlám Állam Líbiai Tartománya** néven van jelen az országban, amely 2014. november 13-án alakult, **vezetője Abul Mughirah al-Qahtani**. Mint oly sok más országban, a helyi csoport létrehozása ebben az esetben is a különböző fegyveres csoportok Abu Bakra al-Baghdadi szervezetéhez való hűségesküjével történt meg. Al-Baghdadi a helyi Tartományon belül **három különböző csoportot** hozott létre, földrajzi tagozódás alapján: **Cyrenaica-t az ország keleti, Fezzan-t az ország déli, sivatagos területén, valamint Tripolitania-t Nyugaton**, a korábbi főváros környékén.⁶³ A szervezet legfontosabb városa Líbiában **Szirte**, ahol a legjelentősebb erőkkel vannak jelen és ahol a különböző műveleteket megtervezik, illetve a toborzás zajlik. Szirte városa korábban Kadhafi hatalmi bázisát adta, de a polgárháborúban rendkívül komoly károkat szenvedett. Elfoglalása és iszlamista fellegvállrá alakítása a szervezet módszereinek tankönyvszerű példáját adja (rivális iszlamista, mérsékelt csoportok rendkívül rövid idő alatt történő kiiktatása a vezetők elleni merényletekkel, majd a tagok átvételével, a lakosság megfélemlítése tömeges kivégzésekkel, sáría bevezetése rendkívül szigorú büntetésekkel). Az **Iszlám Állam líbiai szárnyának létszámára** vonatkozóan egymástól meglehetősen eltérő és

⁶³ <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-islamic-states-archipelago-of-provinces>

folyton változó becslések látnak napvilágot, a legtöbb szakértő valahol **5.000 és 7.000 fő közé** teszi a tagok létszámát, amely igen jelentősnek mondható egy politikailag ennyire széttöredezett és fegyverekkel sajnálatos módon rendkívül jól ellátott országban.

A líbiai szárny alapját azok a harcosok képezik, akik még a Kadhafi rendszer megdöntését követően távoztak Szíriába, hogy al-Asszad elnök erői ellen küzdve járuljanak hozzá az Arab Tavasz regionális sikeréhez. E harcosok egy csoportja 2012-ben létrehozta a **Battar Brigádot**, amely később hűséget esküdött az Iszlám Államnak. **2014 tavaszán** pedig, az al-Asszad erők Hezbollah és iráni segítséggel megvalósított előretörése elől menekülve és kihasználva a líbiai kormányok közötti (fentiekben részletezett) polgárháborús helyzetet a Battar Brigád egy kisebb csoportja **visszatért Líbiába**.⁶⁴ A csoport **Derna** városában rendezkedett be és gyorsan növelte létszámát helyi toborzás, valamint az ellenük forduló valamennyi csoport (más iszlamista csoportok, mérsékelt, centrista politikusok, bírák, állami tisztviselők) ellen irányuló merényleteivel. 2014 őszére a város és környéke fegyveres csoportjai teljesen az irányításuk alá kerültek és al-Baghdadi helyi megbízottjainak „látogatásával” 2014 novemberében a város főterén tartott katonai parádéval formálisan is az Iszlám Állam részévé váltak.

Az ezt követő hónapok során a szervezet több más városra (Bengázi, Szirte, al-Bayda, Tripoli) is kiterjesztette tevékenységi területét és befolyását. A **Derna és Szirte** városok környéki kisebb települések, valamint **sivatagos területek (mint a Jebel Akhdar)**, pedig továbbra is kiemelt szerepet játszanak a szervezet tevékenységében, mint az újonnan érkezett tagok kiképző központjai. A szervezet líbiai tevékenységében komoly cezúrát jelent 2014 decembere, amikor visszafogottabbá vált, illetve majdnem teljesen meg is szűnt a frissen kiképzett harcosok Szíriába küldése és a terrortevékenység fókuszába a hazai földön megvalósított, líbiai akciók (olajlétesítmények, hotelek elleni támadások, tömeges kivégzések) kerültek. Emellett más helyi terrorszervezetekkel (pl.: Ansar al-Sharia líbiai és tunéziai szárnya, az Al-Kaida a Maghrebben helyi szárnya) is szorosabbra fűzték a viszonyt, bár ezen csoportok formálisan nem tagozódtak be az Iszlám Államba. A más országokban lezajlott forgatókönyvekhez képest figyelemre méltó eltérés azonban, hogy **több líbiai városban is (pl. Dernában) sor került felkelésekre az Iszlám Állam ellen**,⁶⁵ más iszlamista csoportok, helyi törzsi fegyveres szerveződések, valamint a Kadhafi éra hadseregének volt tisztjeinek vezetésével. E felkeléseket a legtöbb esetben kegyetlenül leverték, de néhány

⁶⁴ <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=59268>

⁶⁵ <http://www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN0OU0P520150614>

esetben az Iszlám Államot erőinek átcsoportosítására vagy stratégiájának átgondolására kényszerítette.

Az Iszlám Állam Líbiában is rendkívül hatékonyan használja a hagyományos és az új, közösségi média csatornáit is propaganda céljai eléréséhez. Az elfoglalt líbiai városokban valamennyi rádióállomás a szervezet műsorát sugározza, valamint a különböző támadásokról, statáriális kivégzésekről készült videófelvevételek is folyamatosan elérhetőek az interneten.

Új fejleményként értékelhető, hogy a líbiai Iszlám Állam vezetői az elmúlt hónapokban egyre nagyobb számban toboroznak tagokat Afrika szegényebb, déli országaiból (Csádból, Szudánból), valamint a szintén komoly iszlamista jelenléttel rendelkező Maliból.⁶⁶ A szervezet még meglévő szíriai, iraki olajbevételeiből jóval nagyobb fizetést tud ajánlani e szegény országokból érkezetteknek, mint hazájukban bárki.

Az Iszlám Állam líbiai tevékenységéről fentiek alapján tehát elmondható, hogy jelenleg, **2016 februárjában jelentős területeken rendelkezik befolyással**, de ezek még nem összefüggő területek (mint Szíriában és Irakban), elsősorban **egyes városokra és környékükre korlátozódik**. A helyi iszlamista szervezeteket nem minden esetben sikerült teljesen beintegrálni a szervezetbe, egyes területeken komoly ellenállásba ütköztek. Ugyanakkor a területi befolyás növelése és földrajzilag fontos területek (pl. egyre növekvő arányú tengerparti befolyás) elfoglalása rendkívül **komoly veszélyt jelentenek** a még mindig késlekedő új egységkormány legitimációjára, a szomszédos államok biztonságára (elsősorban a növekvő toborzási tevékenységen keresztül), nem beszélve az európai biztonságot fenyegető dimenziókról, mindenekelőtt az EU felé irányuló migráns hullám esetleges irányítás alá vonásáról.

Jelenlegi nemzetközi katonai műveletek a térségben

EUNAVFOR MED (Az Európai Unió földközi-tengeri Haditengerészeti Ereje)

A művelet megindításának közvetlen kiváltó okai a **2015 áprilisában** minden előzőnél nagyobb mértékű halálos áldozatokkal járó **földközi-tengeri hajókatasztrófák** voltak. Az Európai Unió által indított (a 2015. június 22-én elfogadott, 2015/972. számú Tanácsi Határozattal létrehozva⁶⁷) katonai művelet célja – amely **Sophia Művelet** néven is ismert –, hogy **azonosítsa, elfogja, szükség esetén elkobozza vagy elpusztítsa azokat a tengeri**

⁶⁶ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/12134806/Isil-recruiting-migrant-army-of-the-poor-with-1000-sign-up-bonuses.html>

⁶⁷ http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/pdf/factsheet_eunavfor_med_en.pdf

járműveket, amelyeket embercsempészetre vagy emberkereskedelemre használnak a Földközi-tengeren.⁶⁸ A cél az Európába tartó migránsok anyagi kihasználásának és életveszélybe kerülésének megakadályozása csakúgy, mint az európai közbiztonság növelése az esetleges erőszakos szándékkal érkezők bejutásának megakadályozásával, továbbá az óriási anyagi hasznot szerző, elsősorban líbiai embercsempész csoportosulások anyagi hátterének megroppantása. A cél tehát a földközi-tengeri humanitárius vészhelyzet okainak mérséklése, egyrészt a humanitárius vészhelyzet felszámolásával, másrészt közvetlenül a térségben élők, közvetve pedig az EU állampolgárai biztonságának növelésével.⁶⁹ A művelet éves költségvetése közel 12 millió EUR, a hajók működési költségeit, valamint a haditengerészeti személyzeti költségeket a résztvevő államok nemzeti költségvetése fedezi.

A művelet közvetlen elődjének az olasz Mare Nostrum (Mi tengerünk) hadművelet (amely elsősorban kutató-mentő feladatköröket látott el), valamint az Európai Határőrizeti Ügynökség (Frontex) Triton tengeri műveletei voltak.

Az EUNAVFOR MED művelet alapvetően **három szakaszból** épül fel:

1. szakasz: a Földközi-tengeren tevékenykedő embercsempész hálózatok megfigyelése és képességeik, lehetőségeik, valamint működési területük pontos feltérképezése
2. szakasz: a csempészgyanús tengeri járművek felkutatása és szükség esetén eltérítése
3. szakasz: a gyanús járművek elkobzása vagy elpusztítása, lehetőség szerint még azelőtt, hogy az embercsempész szervezetek használatba vennék azokat.

A műveletben résztvevő **hadihajók működési területe a Mediterráneum középső és déli része**, különös figyelemmel az embercsempészet legfontosabb kiinduló pontjaiként funkcionáló államokat érintő nemzetközi vizekre, Líbia, Egyiptom, Törökország partjaira.

2015 októberétől a művelet hivatalosan is **belépett a 2. fázisába**, vagyis a csempészetre használt, legkülönbébb tengeri járművek felkutatásának szakasza a Földközi-tenger nyílt tengeri szakaszán, még nemzetközi vizeken (tehát már nem a kiinduló államok felségvizein és még nem a célországoknak számító európai államok felségvizein). Természetesen adott esetben az egyes európai államok felségvizein is beavatkozási joggal rendelkeznek a műveletben résztvevő hajók, ugyanakkor a kiinduló államok felségvizein történő esetleges beavatkozás komoly vitákat gerjeszthet az államok és az EU között). A művelet a

⁶⁸ <http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/>

⁶⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015D0972&qid=1435825940768&from=EN>

felhatalmazást jelentő fenti Tanácsi Határozat értelmében nem tarthat tovább az ún. Teljes Műveleti Képesség (FOC) elérését követő 12 hónapnál, amely előreláthatóan 2016. nyár végét jelenti.

A műveletben résztvevők

A hadművelet természetesen elsősorban **haditengerészeti eszközök** igénybevételével zajlik. **A művelet zászlóshajója az olasz haditengerészet könnyű repülőgéphordozója, az ITS Garibaldi.** Ezen kívül Belgium, Franciaország, Németország, Szlovénia, Spanyolország és az Egyesült Királyság ad különböző osztályba tartozó hadihajókat (korvetteket, fregattokat, kutató-mentő hajókat és járőrhajókat) a művelethez. 2016. február elején új résztvevő államként Ausztria és Portugália is csatlakozott a művelethez.

Az EUNAVFOR MED **főparancsnoksága Rómában**, Olaszországban található, míg a **katonai parancsnok** is egy olasz katonatiszt, **Enrico Credendino ellentengernagy.**⁷⁰

A műveletet mindenképpen az EU egyéb, a térség migrációs problémáit megoldani célzó intézkedéseivel (együttműködés az Afrikai Unióval, tevékenységek összehangolása a Frontex tengeri és szárazföldi műveleteivel, származási országok szocio-ökonómiai jellegzetességeinek javítása) összefüggésben kell kezelni.

Eredmények

A Művelet során 2016 februárjáig **több mint 9.000 főt mentettek ki** különböző csempészhajókról, illetve sok esetben a hajók elsüllyedését követően a tengerből, valamint **48 fő került letartóztatásra**, embercsempészet vagy emberkereskedelem vádjával. Utóbbi letartóztatásokat a kompetens olasz bíróságok rendelték el. Emellett **76 db különböző tengeri jármű került elkobzásra** a csempészhálózatoktól, az esetek többségében a Földközi-tenger nemzetközi vizein, a rajtuk utazó illegális migránsok kimentését követően. A hajókat bevontatták valamely európai kikötőbe és elkobzásra kerültek vagy pedig még a tengeren elsüllyesztették azokat. (Megjegyzendő, hogy a Művelet egyes, kézzelfogható eredményeire vonatkozó havi szintre lebontott statisztikák nem állnak rendelkezésre, tekintettel annak katonai jellegére. Az elfogott csempészekre, tengeri járművekre vonatkozó statisztikai adatokat csupán nagyobb időszakok, jellemzően fél év elteltével tesznek közzé a résztvevő államok.)

EU vagy NATO által vezetett esetleges katonai beavatkozás

⁷⁰ http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/pdf/cv_credendino_en.pdf

A NATO vezette 2011-es beavatkozás Líbiában (Sólyom Szabadság Hadművelet, az ENSZ BT 1973-as számú határozata alapján) katonailag viszonylag gyors sikert hozott, tekintve, hogy kevesebb, mint egy év alatt, 2011. október 31-ére befejeződtek a harcok és a fő célt, a líbiai civil lakosság megóvása a kormánycsapatok bombázásaitól, sikerült elérni.⁷¹ Ami azonban a **politikai következményeket**, az új kormány létrejöttét és a rendezés tartósságát illeti, már **korántsem beszélhetünk sikerről**. A fentebb taglaltakból is látszik, hogy a Kadhafí rezsim megbuktatását követően a felkelésben résztvevő csoportok azóta is harcban állnak egymással, emellett kihasználva a központi hatalom hiányát, a különböző iszlamista fegyveres csoportok, terrorszervezetek is jelentős befolyást szereztek az országban, fenyegetve nem pusztán az észak-afrikai régió biztonságát, hanem közvetlenül az EU-t is. 2016 januárjában Clive Johnstone admirális, a NATO Szövetséges Haditengerészeti Parancsnokságának parancsnoka kiemelte az Iszlám Állam jelentette fenyegetést egyrészt a migránsoknak, az eddigieknél is tömegesebb Európába történő eljuttatásával, másrészt a szervezet abbéli terveit illetően, miszerint egy, a Földközi-tengeren tevékenykedő csoportot kívánnak létrehozni, amely turista és szállítóhajók elleni támadásokkal szeretné növelni befolyását (és nem melleleg bevételi forrásait) a közeljövőben.

Az Iszlám Állam líbiai térnyerésének következtében azonban az **európai államok és az Egyesült Államok** kormánya is **komolyan fontolgatja egy katonai beavatkozás megindítását** az országban, megelőzendő a terrorszervezet további térnyerését.⁷² Az USA Nemzetbiztonsági Tanácsa 2016 januárjában kapott utasítást **egy líbiai katonai intervencióra vonatkozó terv kidolgozására**. Ezzel párhuzamosan több vezető NATO tisztségviselő is egy esetleges beavatkozást valószínűsítő nyilatkozatokat tett, elsősorban az Észak-Afrikában tengerre szálló migránsok Európába történő eljuttatásának irányítását átvenni igyekvő Iszlám Állam, valamint a tavasszal várhatóan megnövekvő tengeri forgalom ellenőrzésének nehézségei miatt. Egy esetleges katonai beavatkozás az utóbbi években az EU és az USA által hangoztatott politikai rendezés kiegészítő lépéseként valósulna meg, elejét véve az Iszlám Állam további térnyerésének és a politikai rendezést gátló tevékenysége megszüntetésének.

Egy esetleges újabb katonai beavatkozás valamennyi szakértő szerint az **EU vagy a NATO** (esetleg e kettő közös) **vezetésével** valósulna meg.

⁷¹ <http://www.bbc.com/news/world-africa-15516795>

⁷² <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/11609210/UN-could-give-the-green-light-to-EU-plans-for-Libya-military-action.html>

Az EU már létező katonai művelete, az EUNAVFOR MED (lásd fentebb) esetleges kiterjesztésével, több ország és lényegesen jelentősebb haditengerészeti, illetve légi erők bevonásával tudná ellátni ezt a feladatot. A művelet eredeti mandátuma értelmében ez év nyaráig látja el feladatát. Igaz ugyan, hogy a művelet eddig is rendelkezett egy – a korábbi EU műveletekhez képest – szélesebb katonai beavatkozási jogkörrel, a felderített és elfogott csempész járművek elkobzását, elpusztítását illetően, ugyanakkor egy, az Iszlám Állam líbiai infrastruktúráját érintő átfogóbb csapásméréshez a **jelenleginél jóval szélesebb körű felhatalmazással kellene felruházni.**

A NATO mind létező szervezeti struktúráját, mind a térségben tevékenykedő egységeit illetően első látásra alkalmasabbnak tűnik a feladat végrehajtására. A térségben jelenleg is feladatokat ellátó **2. számú Tengerészeti Készenléti NATO Harccsoport** eszközei, egyéb tagállami kiegészítésekkel, felajánlásokkal el tudnák látni ezt a feladatot. A Harccsoport **jelenleg a görög(országi) szigetvilág határvédelmét** látja el egy nemrégiben meghozott döntés szerint.⁷³ Egy esetleges NATO beavatkozás esetében a rendelkezésre álló harceszközöknél komolyabb **problémát jelenthet a hadművelet irányító nemzetének kijelölése.** Az Egyesült Államok elkötelezettnek tűnik a műveletben történő részvételt illetően, ugyanakkor azt nem USA vezette hadműveletként képzelel el, sokkal inkább valamely európai tagállam (pl. Olaszország) irányítása alatt megvalósítandó műveletként.

Akár az EU, akár a NATO vezette művelet valósul meg, ahhoz nagy valószínűséggel hajlandó csatlakozni az **Egyesült Királyság, Franciaország** és az észak-afrikai térségben az iszlamista fenyegetéssel szemben eddig katonailag fellépő **arab államok** csoportja is (pl. Egyiptom, Egyesült Arab Emírátságok).

Egy esetleges beavatkozásnak létfontosságú részét kell képezze egyrészt **1)** egy megfelelő felhatalmazással (esetleges csempészhajók és csempészinfrastruktúra elpusztítása akár a líbiai felségvizeken, sőt a líbiai kikötőkben is) és eszközökkel (a csapásokat a tengerről végrehajtani képes és a partmenti vizeken is tevékenységet végrehajtó fregattokkal, korvettekkel, helikopterhordozó hajókkal) rendelkező **haditengerészeti harccsoport**, valamint **2)** egy szükség szerint a **szárazföldön is csapásokat végrehajtani képes légierő**, elsősorban a terrorszervezet ismert „fellegvárai”, Szirte, Derna, illetve a sivatagos területeken működő kiképzőtáborok ellen kifejtett tevékenységgel (egy ilyen hadművelethez szükséges vadászbombázó repülőgépek harccsoportjával), továbbá **3)** esetlegesen – a már jelenleg is az országban tevékenykedő nyugati különleges rendeltetésű kis létszámú alakulatokhoz hasonló

⁷³ <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-nato-idUSKCN0VK0TT>

– **különleges szárazföldi alakulatok**, rövid időtartamú bevetése az ország iszlamisták által ellenőrzés alatt tartott legfontosabb pontjain. (Utóbbira közvetett példa az elmúlt néhány hónapban Szirte városában végrehajtott célzott, mesterlövész támadások az Iszlám Állam helyi erőinek több vezetője ellen, amelyek több katonai szakértő szerint valamely különleges alakulat jelenlétére utalnak.)

A fentiekben vizionált bármifajta **katonai beavatkozásnak azonban alapvető feltétele** a líbiai politikai megosztottság legalább részleges feloldása, **egy egységkormány létrejötte**.⁷⁴ Egy működő egységkormány által kért és támogatott korlátozott katonai intervenció ugyanis egyrészt **növelné a beavatkozás nemzetközi legitimitációját**, másrészt a végrehajtott katonai csapások és a líbiai kormány egyéb politikai, gazdasági, katonai lépéseinek összehangolásával **elősegítené a beavatkozást követő rendezés végrehajtását**. Csak így lenne elkerülhető a 2011-es NATO beavatkozás rendkívül szerencsétlen utóéletének megismétlése, vagyis a katonai célok elérését követő politikai vákuum kialakulásának megakadályozása. Egy EU/NATO katonai művelet ugyanis nem politikai művelet lenne, a szövetség természetesen nem lenne birtokában minden szükséges líbiai helyi információknak, amelyek a sikeres politikai rendezéshez szükségesek, ehhez a remélhetőleg hamarosan felálló líbiai kormánynak kell hathatós intézkedéseket tenni, kiegészítve adott esetben az EU, illetve más külföldi partnerek politikai, gazdasági segítségnyújtásával. Ez pedig **elkerülhetővé tenné a korábbi, pusztán katonai intervenciók „bombázunk és távozzunk” jellegét**, amely a helyi lakosságban és a szélesebb térségbeli politikai szövetségesek körében is jogos ellenérzéseket szült.

Következtetés:

Fentiekből is látszik tehát, hogy a közelmúlt líbiai eseményei helyi és tágabb (európai) szempontból is szükségessé tennének egy valamilyen formában megvalósuló katonai beavatkozást, megakadályozva egy még súlyosabb probléma (pl.: újabb migránshullám megindulása Líbia felől; Líbia, mint bukott állam kialakulása, tovább destabilizálva az észak-afrikai térséget) kialakulását és későbbi kezelésének még komolyabb erőforrásigényének felmerülését. Ez azonban rendkívül körültekintő tervezést és végrehajtást igényel a résztvevő szereplők részéről, ugyanakkor figyelemmel a líbiai helyzet gyors romlására, éppen a tervezésre szánt idő az, amely nem áll korlátlanul rendelkezésre.

⁷⁴ http://www.ecfr.eu/article/commentary_march_to_folly_2.0_the_next_western_military_intervention_in5083

Felhasznált irodalom:

Adler, Katya: *NATO chief Rasmussen 'proud' as Libya mission ends* <http://www.bbc.com/news/world-africa-15516795>

Európai Unió Külügyi Szolgálat honlapja: <http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/>

Factsheet az EUNAVFOR MED műveletről, az Európai Unió Külügyi Szolgálat honlapja: http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eunavfor-med/pdf/factsheet_eunavfor_med_en.pdf

Farmer, Ben: *Isil 'wants its own navy for attacks on cruise ships in the Mediterranean* <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/12128328/Isil-wants-its-own-navy-for-attacks-in-the-Mediterranean.html>

International Crisis Group Libiával foglalkozó honlapja: <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/crisiswatch/crisiswatch-database.aspx?CountryIDs={28685262-BE79-473E-B18E-ED22761A0F17}#results>

Libya's new parliament meets in Tobruk <https://www.libyaherald.com/2014/08/04/libyas-new-parliament-meets-in-tobruk/>

Libyan Dawn: Map of allies and enemies <http://english.alarabiya.net/en/perspective/alarabiya-studies/2014/08/25/Libyan-Dawn-Map-of-allies-and-enemies.html>

MacAskill, Ewen: *UN security council backs Libya unity accord* <http://www.theguardian.com/world/2015/dec/23/un-security-council-backs-libya-unity-accord>

NATO multimédia könyvtárának honlapja: <http://www.natolibguides.info/libya>

Stewart, Phil; Emmott, Robin: *NATO launches sea mission against migrant traffickers* <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-nato-idUSKCN0VK0TT>

Squires, Nick: *UN could give the green light to EU plans for Libya military action* <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/11609210/UN-could-give-the-green-light-to-EU-plans-for-Libya-military-action.html>

Toaldo, Mattia: *March to Folly 2.0: The Next Western Military Intervention in Libya* http://www.ecfr.eu/article/commentary_march_to_folly_2.0_the_next_western_military_intervention_in5083